

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ประวัติศาสตร์เมืองท่าในคาบสมุทรมาลายูช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16-18
-ศึกษาจากเอกสารภาษาจีนและญี่ปุ่น-

History of Port Polities in Malay Peninsular during the 16th to the 18th century:
a study from the Chinese and Japanese sources

ผู้วิจัย

ดร.ปิยดา ชลวร

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกอ.และสกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

สารบัญ

บทคัดย่อ	หน้า	1
Executive summary	หน้า	3
บทนำ	หน้า	5
บทที่ 1 ปัตตานีในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17: จากหลักฐานของญี่ปุ่น	หน้า	7
บทที่ 2 ปัตตานีในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17: จากหลักฐานของจีน	หน้า	17
บทที่ 3 นครศรีธรรมราชและสงขลาในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17: จากหลักฐานของจีนและญี่ปุ่น	หน้า	33
บรรณานุกรม	หน้า	36
Output ที่ได้จากโครงการ	หน้า	38
ภาคผนวก	หน้า	39

บทคัดย่อ

การศึกษาประวัติศาสตร์ภาคใต้ของไทยโดยเฉพาะปัตตานีในช่วง 5-6 ปีที่ผ่านมาได้รับความสนใจมากขึ้นเนื่องจากปัญหาความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในหมู่นักวิชาการเองได้มีความพยายามที่จะมองภาคใต้โดยศึกษาจากประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแทนที่จะมองจากศูนย์กลางโดยใช้กรอบการศึกษาของประวัติศาสตร์ชาติมาใช้ งานวิจัยชิ้นนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งของกระแสการศึกษาดังกล่าว แต่บันทึกทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับดินแดนเหล่านี้ที่เขียนขึ้นก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีน้อยมาก ทำให้การศึกษาโดยมองจาก “ภายใน” ภูมิภาคนั้นมีข้อจำกัด จำเป็นต้องใช้เอกสารต่างชาติมาช่วย งานวิจัยนี้มุ่งที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ของปัตตานี นครศรีธรรมราชและสงขลาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 จากบันทึกของชาวจีนและญี่ปุ่น ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่เมืองเหล่านี้เจริญเติบโตในฐานะเมืองท่าทางการค้าและเป็นที่พักของชาวต่างชาติ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นรัฐที่แม้จะขึ้นกับสยามโดยส่งบรรณาการเป็นการแสดงความจงรักภักดีแต่ก็มีอิสระในการปกครองตนเอง งานวิจัยนี้เน้นการศึกษาไปที่ปัตตานีเพราะเป็นรัฐที่ใหญ่ที่สุดในจำนวน 3 รัฐและมีบันทึกหลงเหลืออยู่มากที่สุด จากหลักฐานของจีนและญี่ปุ่นทั้งที่เป็นเอกสารราชการและคำบอกเล่าของลูกเรืออาจสรุปประเด็นใหญ่ๆได้ว่าเอกสารจีนและญี่ปุ่นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 18 แสดงให้เห็นการ “ขึ้นและลง” ของความเป็นเมืองท่านานาชาติของรัฐทั้งสามได้เป็นอย่างดี นั่นคือในช่วงต้นศตวรรษที่ 17 มีทั้งการติดต่อทางการทูตและการค้ากันอย่างคึกคักแต่เริ่มแผ่วเบาลงในปลายศตวรรษเดียวกัน ถึงแม้ว่าเอกสารของจีนและญี่ปุ่นจะเป็นมุมมองจากภายนอกและบางครั้งแฝงไปด้วยอคติ แต่ก็ทำให้เราได้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในช่วงนี้ซึ่งสามารถนำมาแย้งกับหลักฐานที่มีอยู่เดิมได้ เช่นเรื่องระยะเวลาและธรรมเนียมของการขึ้นครองราชย์ของราชินีปัตตานี ข้อมูลเหล่านี้ยังทำให้เราเห็นมุมมองของชาวต่างชาติที่มีต่อเมืองท่าเหล่านี้โดยเฉพาะในแง่ความสัมพันธ์กับสยาม

Abstract

Studies about history, culture and society of Southern Thailand such as Nakorn Srithammarat, Songkla and Pattani in recent years have gathered interests from Thai scholars. This is partly due to the political unrest in the three provinces in the South since 2003. From historical perspective there is a new approach to look at this region from its local history instead of looking from national history which focuses on center and periphery relation. This paper aims to study the history of Nakornsrihammarat, Songkla and Pattani during the sixteenth to the early eighteenth century, as an important trading port-polity in the Malay Peninsular. These ports were visited by Chinese merchants from its early day and by Japanese merchants in the sixteenth century. Given their commercial and diplomatic interaction, the Japanese and the Chinese left some accounts about these places especially Patani, showing the ups and downs of these polities as international port in the sixteenth to the eighteenth century. As a view from outsiders, the data from the Japanese and Chinese sometimes had prejudice, but they provide additional information about internal politics of this region and relations with the Siamese, leading to a new argument about history in this period. This study aims to extract information about the trade, people and history of the three polities from these sources. It will analyze the viewpoint of the Chinese and Japanese towards these polities as well.

คำสำคัญ

ปัตตานี, นครศรีธรรมราช, จักรวรรค์หมิง, ญี่ปุ่น, การค้าเรือสำเภา, เมืองท่า

Executive summary

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ของเมืองท่าทั้งสามโดยใช้เอกสารญี่ปุ่นและจีน พบว่าเมืองท่าเหล่านี้โดยเฉพาะปัตตานีมีการติดต่ออย่างเป็นทางการกับญี่ปุ่นเพื่อสานสัมพันธ์ไมตรีทางการค้า ถึงแม้ว่าในช่วงศตวรรษที่ 16 ปัตตานีจะยอมรับอำนาจทางการเมืองของสยามโดยการส่งบรรณาการเป็นต้นไม้เงินต้นไม้ทองไปเป็นเครื่องบรรณาการ แต่ถ้าดูจากสาส์นที่โชกุนญี่ปุ่นตอบกลับหาขุนนางระดับสูงและกษัตริย์ปัตตานี ดูเหมือนว่าญี่ปุ่นจะติดต่อกับปัตตานีในฐานะรัฐอิสระรัฐหนึ่งมากกว่าที่จะเป็นรัฐในบรรณาการของสยาม ปัตตานีเองนั้นเป็นผู้ที่เริ่มติดต่อกับญี่ปุ่นก่อน แสดงว่าปัตตานีให้ความสนใจกับการค้ากับต่างชาติพอสมควร แต่การติดต่อของสองรัฐก็ดำเนินไปไม่นานเนื่องจากมีปัญหาเรื่องโจรสลัดชาวญี่ปุ่นที่ไปก่อวินาศกรรมปัตตานี อย่างไรก็ตามเมื่อเรามองบริบทความสัมพันธ์ของนานาประเทศในเอเชียในยุคก่อนสมัยใหม่ เราจะมองข้ามความสำคัญของจีนไปไม่ได้ จีนซึ่งตอนนั้นปกครองโดยราชวงศ์หมิงได้แผ่อำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองมายังรัฐรอบข้างรวมทั้งรัฐต่างๆในเอเชียอาคเนย์ด้วย เห็นได้จากการที่สยาม จามปา อันนัม มะละกาและอีกหลายรัฐต่างส่งทูตพร้อมเครื่องราชบรรณาการไปหมิงเพื่อให้ได้รับการยอมรับทางการเมืองและเพื่อประโยชน์ทางการค้ากับจีน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าปัตตานีไม่ได้มีความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการกับหมิงเลย บ้านที่กของจีนเกี่ยวกับปัตตานีจึงมีความคลาดเคลื่อนอยู่เล็กน้อยเนื่องจากหมิงไม่เคยติดต่อกับปัตตานีโดยตรง จากบันทึกของชาวจีน ราชสำนักจีนในตอนนั้นมองปัตตานีว่าเป็นเพียงแหล่งรวมของโจรสลัดชาวจีนที่หนีการจับกุมของทางการ และเป็นแหล่งที่ชาวจีนอพยพไปอยู่กันเยอะเท่านั้น การบันทึกประวัติศาสตร์แบบนี้แสดงมุมมองของชาวจีนที่มีต่อรัฐรอบข้างว่าเป็นรัฐป่าเถื่อน ซึ่งแตกต่างกับการบันทึกประวัติศาสตร์ของปัตตานีที่มองว่าตนเองเป็นรัฐมลายูที่ครั้งหนึ่งเคยมีอำนาจและมีความรุ่งเรือง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือการบันทึกเรื่องราวของชาวจีนชื่อลิ้มโต๊ะเคี่ยม ซึ่งจีนและปัตตานีบันทึกแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง จีนบันทึกว่าเขาเป็นหัวหน้ากองโจร แต่ปัตตานีบันทึกว่าเขาเป็นหัวหน้าพ่อค้าและช่างหล่อปืนคนสำคัญของราชสำนัก ยิ่งน้องสาวของเขา(ลิ้มกอเหนี่ยว) ที่ชาวจีนในปัตตานีนับถือกัน กลับไม่พบในบันทึกราชการของจีนเลย

บันทึกทางราชการของจีนกับญี่ปุ่นเกี่ยวกับปัตตานีหมดไปพร้อมกับความคึกคักทางการค้าของปัตตานีเองในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 แต่โชคดีที่เรายังมีเอกสารอีกชุดหนึ่งนั่นคือบันทึกของลูกเรือชาวจีนเกี่ยวกับรัฐเหล่านี้ ทำให้เราได้ข้อมูลเกร็ดเล็กน้อยเกี่ยวกับการเมือง ผู้คนและสภาพสังคมของเมืองเหล่านี้ได้ นอกจากนี้ยังทำให้รู้ถึงมุมมองของชาวจีนต่อรัฐเหล่านี้ด้วย ชาวจีนมักจะมองรัฐทั้งสามว่าเป็น “เมืองขึ้น” ของสยาม และมองว่านครศรีธรรมราชและสงขลาขึ้นกับปัตตานี และบางครั้งเอาไปเปรียบเทียบกับสยามว่าคนที่นี่น่ด้อยกว่าสยาม เราเชื่อว่ารัฐเหล่านี้มีอำนาจการปกครองและแต่งตั้งขุนนางโดยอิสระ ตลอดจนมีอิสระในการค้ากับต่างชาติ แต่เมื่อมาถึงเรื่องของความสัมพันธ์กับสยาม รัฐเหล่านี้ต้องยอมรับอำนาจของสยามเนื่องจากมีกำลังทหารและเศรษฐกิจมากกว่า ถึงแม้ว่าบางครั้งจะทำการ

แยกตัวก็ตาม ชาวจีนคงเห็นตรงนี้จึงมองว่ารัฐเหล่านี้ “ขึ้นกับสยาม” แต่โดยรวมพวกเขาก็ยังคงมองรัฐทางใต้ของจีนเป็นอาณารายชนอยู่ดีตามมุมมองของชาวจีนที่มองต่างชาติในตอนนั้น

ข้อมูลอีกประการหนึ่งที่เราได้รับจากบันทึกของลูกเรือสำเภาที่ไปปัตตานีและนครศรีธรรมราชคือการที่ปัตตานียังมีราชินีปกครองอยู่ถึงประมาณค.ศ 1694 ปัญหาอยู่ที่ราชินีองค์นี้คือใคร ถ้าตาม *ฮิกายัตปัตตานี* ราชินีองค์สุดท้ายของปัตตานีคือรายาญิงซึ่งเดวิด วัลเลจให้ปีว่าน่าจะปกครองอยู่ในช่วงค.ศ 1635 ถึงปี 1688 ต่อจากนั้นก็ถูกปกครองโดยกษัตริย์จากราชวงศ์ลันตัน (Teeuw and Wyatt 1970:11, 259-278) แต่ถ้าเรานำบันทึกของลูกเรือจีนมาประกอบจะพบว่าในปี 1690 ปัตตานียังมีราชินีอยู่ เพราะฉะนั้นอาจเป็นไปได้ว่ารายาญิงยังปกครองอยู่จนถึงปี 1694 ข้อมูลของลูกเรือสำเภาเหล่านี้ทำให้เราต้องมาทบทวนประวัติศาสตร์ปัตตานีในช่วงนี้ใหม่

จากการวิเคราะห์ภาพรวมของเมืองท่าทั้งสามแห่งจากหลักฐานของจีนและญี่ปุ่น สิ่งที่สรุปได้คือการที่เอกสารจีนและญี่ปุ่นแสดงการ “ขึ้นและลง” ของความเป็นเมืองท่านานาชาติในช่วงค.ศ 1599 ถึง 1709 ของเมืองท่าทั้งสามได้เป็นอย่างดี โดยที่ปัตตานีเป็นรัฐที่มีความเข้มแข็งและเป็นเอกเทศมากที่สุดทั้งในด้านการค้าและการเมืองโดยเฉพาะในแง่ความสัมพันธ์กับสยาม ความสำคัญอีกอย่างของข้อมูลเหล่านี้คือช่วยให้เราเข้าใจประวัติศาสตร์ของเมืองเหล่านี้ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 มากขึ้น เพราะในช่วงดังกล่าวไม่ค่อยมีข้อมูลหลงเหลืออยู่เท่าใดนัก อย่างไรก็ตามเรายังต้องนำข้อมูลที่ได้มาดูกับหลักฐานอย่างอื่นด้วยเช่นหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งยังเป็นประเด็นที่สามารถต่อยอดการศึกษาได้ต่อไปในอนาคต

บทนำ

ปัญหาที่ทำการวิจัยและความสำคัญของปัญหา

ในช่วง 5-6 ปีที่ผ่านมาปัญหาความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ก่อให้เกิดความสนใจที่จะศึกษาเรื่องของภาคใต้โดยเฉพาะปัตตานีในวงสังคมมากขึ้น เห็นได้จากการที่มีงานศึกษาและหนังสือออกมาอย่างต่อเนื่องไม่ว่าจะเป็นด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม การเมือง และเอกลักษณ์อันโดดเด่นของปัตตานีและจังหวัดใกล้เคียงที่มีวัฒนธรรมมาเลย์ผสมกับวัฒนธรรมไทย ในแวดวงประวัติศาสตร์ทั้งด้านวัฒนธรรมศึกษา ภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์หรือประวัติศาสตร์สังคม ก็เริ่มมีกระแสให้หันมามองปัตตานีและภูมิภาคใกล้เคียงจากมุมมองของปัตตานีเอง ไม่ใช่มองจากส่วนกลางอย่างกรุงเทพหรือมองว่าคนในพื้นที่นั้นเป็นชนกลุ่มน้อยของไทย (สุลือพร, ธงชัย,)

งานวิจัยชิ้นนี้ก็เป็นผลจากกระแสสังคมดังกล่าว ที่พยายามให้มีการศึกษาเกี่ยวกับภาคใต้ให้มากขึ้น โดยมองในแง่ประวัติศาสตร์ของปัตตานี นครศรีธรรมราชและสงขลาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง 18 ซึ่งเป็นช่วงที่เมืองเหล่านี้ยังเป็นรัฐที่มีการปกครองเป็นของตนเองถึงแม้ว่าจะเป็นเมืองประเทศราชของสยามก็ตาม ช่วงนี้ยังเป็นช่วงที่รัฐเหล่านี้เจริญในฐานะเมืองท่าทางการค้า มีการติดต่อกับต่างประเทศหลายประเทศ จึงมีบันทึกของชาวต่างชาติเกี่ยวกับเมืองเหล่านี้ไว้จำนวนหนึ่ง

นอกจากมะละกาแล้ว ปัตตานี สงขลาและนครศรีธรรมราชต่างเป็นเมืองท่าที่สำคัญในคาบสมุทรมลายูที่มีการติดต่อกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ออกมาช้านาน พ่อค้าชาวจีนรู้จักปัตตานี สงขลาและนครศรีธรรมราชในฐานะเมืองท่าที่รวมสินค้าของป่ามาตั้งแต่ราวศตวรรษที่ ๑๒ พอมาในต้นศตวรรษที่ ๑๕ ดินแดนในแถบนี้เริ่มจากมะละกาก็เริ่มผูกสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนขึ้น นอกจากจีนแล้ว ยังมีพ่อค้าจากกรีกและญี่ปุ่นเดินทางเรือมาทำการค้าในบริเวณนี้อีกด้วย

ประวัติศาสตร์เรื่องราวของรัฐเมืองท่าในแถบนี้ นอกจากจะมีการบันทึกในรูปของพงศาวดารและตำนานท้องถิ่นแล้ว จากการติดต่อกับพ่อค้าเหล่านี้ จึงมีบันทึกของชาวจีนและญี่ปุ่นด้วยเช่น “ตงซีหยางเช่า” (ปี 1617) “เรคโคโฮอัน” (ปี 1425-1570) และ “ซือโคอิจิ้น” (ต้นศตวรรษที่ 19) เอกสารเหล่านี้ทำให้เราเห็นเรื่องราวของท้องถิ่นนี้ในอีกแง่มุมที่เอกสารของไทย มลายูและยุโรปไม่ได้กล่าวไว้ และถึงแม้ว่าส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการค้า แต่ก็ทำให้เราได้รู้เรื่องของบทบาทชาวจีนและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วย และทำให้เรารู้ว่าชาวจีนและชาวญี่ปุ่นนั้นมองเมืองท่าเหล่านี้อย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเมืองท่าในแหลมมลายูจากข้อมูลภาษาจีนและญี่ปุ่น

2. เพื่อนำข้อมูลเหล่านั้นมาศึกษาประวัติศาสตร์ของเมืองท่าทั้งสามแห่ง ตลอดจนดูความสัมพันธ์กับสยามในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 18 โดยเปรียบเทียบกับข้อมูลท้องถิ่น

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้จะใช้เวลา 1 ปีในการเก็บข้อมูลขั้นต้นที่เป็นภาษาจีนและญี่ปุ่นที่เกี่ยวกับปัตตานี สงขลาและนครศรีธรรมราชซึ่งมีประมาณ 5-6 ฉบับ และแปลเอกสารเหล่านั้นเป็นภาษาไทย และเขียนบทความเพื่อตีพิมพ์ลงวารสารทางวิชาการ วิธีการในการเก็บข้อมูลในประเทศคือรวบรวมหนังสือ บทความที่เกี่ยวข้องและเดินทางไปเก็บข้อมูลที่จังหวัดนั้นๆ ส่วนการไปเก็บข้อมูลต่างประเทศ จะทำในประเทศญี่ปุ่นเนื่องจากมีเอกสารจีนและญี่ปุ่นมากที่สุด โดยการขอยืมเอกสารจากห้องสมุดมหาวิทยาลัย และสถาบันวิจัยที่พบว่ามีข้อมูลนั้นๆอยู่

การศึกษาประวัติศาสตร์ปัตตานีในยุคของรายา มีเอกสารที่ใช้กันเป็นส่วนใหญ่คือพงศาวดารภาษามลายูอย่าง *ฮิกายัต ปัตตานี* (Teeuw and Wyatt 1970) และ *สยาเราะห์ ปัตตานี* (Bailey and Miksic 1998) และยังมีเอกสารภาษาไทยคือพงศาวดารเมืองปัตตานี (กรมศิลปากร 2545) บันทึกล่านี้ถึงแม้จะยังมีความคลุมเครืออยู่บ้างในเรื่องของเวลาที่แต่งและตัวผู้แต่ง แต่ในด้านเนื้อหาแล้ว ทำให้เรารู้เรื่องราวของปัตตานีในฐานะของรัฐมลายู ตั้งแต่การเกิดเป็นรัฐ การตั้งราชวงศ์ ความรุ่งเรืองของปัตตานีทั้งในแง่การเมืองและเศรษฐกิจไปจนถึงการเสื่อมสลายของอาณาจักร และยังทำให้เรารู้ถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับรัฐใกล้เคียงเช่นสยาม กลันตันและยะโฮร์ ยิ่งเมื่อสถานการณ์ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เริ่มเป็นที่สนใจของคนในสังคม เรื่องราวของประวัติศาสตร์ปัตตานีจึงได้รับความสนใจมากขึ้นในหมู่นักวิชาการและคนทั่วไป โดยจะเห็นได้จากงานเขียนที่มีออกมาอย่างต่อเนื่องในช่วงห้าปีที่ผ่านมา¹

ถ้าพูดถึงประวัติศาสตร์ปัตตานีในสมัยรายาแล้ว นอกจากบันทึกอย่าง *ฮิกายัต ปัตตานี* ยังมีเอกสารภาษาต่างประเทศอีกหลายชิ้นที่สามารถนำมาศึกษาประกอบได้ หนึ่งในนั้นคือเอกสารของจีนและญี่ปุ่นซึ่งเขียนในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 17 ช่วงนี้มีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างเกิดขึ้นในจีนและญี่ปุ่น นั่นคือในจีนเป็นเปลี่ยนการปกครองจากราชวงศ์หมิง (ค.ศ. 1368-1644) เป็นราชวงศ์ชิง (ค.ศ. 1644-1911) ส่วนในญี่ปุ่นปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นช่วงที่โทกูงาวะ อิเอยะสึรวมประเทศได้หลังจากมีการรบพุ่งระหว่างเจ้าครองแคว้นมาตลอด 30 ปีและตั้งรัฐบาลทหารเอโดะ (ค.ศ. 1603-1868) ที่โตเกียว ถึงแม้ว่าการเมืองจะไม่มั่นคงแต่ทั้งจีนและญี่ปุ่นมีการติดต่อกับประเทศต่างๆ โดยเฉพาะรัฐน้อยใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นจำนวนมาก ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

จากการที่ปัตตานีเป็นท่าเรือการค้าที่สำคัญแห่งหนึ่งในคาบสมุทรมลายูและเป็นที่พักค้าต่างชาติไปทำการค้ากันมากในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 ทำให้มีการบันทึกเกี่ยวกับปัตตานีเอาไว้อยู่พอสมควรโดยเฉพาะของจีน งานวิจัยนี้จะศึกษาว่าบันทึกของทั้งญี่ปุ่นและจีนให้ข้อมูลอะไรเกี่ยวกับ

¹ เช่นครองชัย หัตถา. ประวัติศาสตร์ปัตตานีสมัยอาณาจักรโบราณถึงการปกครอง 7 หัวเมือง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551; สุจิตต์ วงศ์เทศ. บก. *รัฐปัตตานีใน "ศรีวิชัย" เก่าแก่กว่ารัฐสุโขทัยในประวัติศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2547; ปรามินทร์ เครือทอง. บก. *สยาม-ปัตตานีในตำนานการต่อสู้มลายูมุสลิม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2548; ศรัศกร วิลลิโกดมและคณะ. *เล่าขานตำนานใต้*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, 2550; ยงยุทธ ชูแว่น (บ.ก.). *คาบสมุทรมลายูในราชอาณาจักรสยาม*. กรุงเทพฯ: นาค, 2550; ชูลีพร วิรุณหะ. *ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าของชาวมลายู*. กรุงเทพฯ: ศักดิโสภณการพิมพ์, 2551; Montesano and Jory. Ed. *Thai South and Malay North*. Singapore: NUS press, 2008.

ปัตตานีบ้างและสะท้อนความเป็นความเป็นเมืองท่าใน “ยุคการค้า” ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้²อย่างไร โดยจะศึกษาเนื้อหาในเอกสารและนำมาเปรียบเทียบกับข้อมูลจากพงศาวดารมลายูและบันทึกของชาว ฮอลันดา รวมทั้งวิเคราะห์ว่าความรู้ของชาวจีนและญี่ปุ่นต่อปัตตานีในแง่การเมืองเป็นอย่างไร

แอนโทนี รีดกล่าวไว้ว่าช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 การค้าทางทะเลใน ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงเจริญถึงขีดสุด โดยเห็นได้จากการที่มีพ่อค้าต่างชาติเช่นจากจีน ญี่ปุ่น โปรตุเกส ฮอลันดาเข้ามาทำการค้าในเมืองท่าต่างๆ ภาษีศรัทธของแต่ละรัฐเองก็กระตือรือร้นในการทำ การค้า บ้างก็ออกเรือไปต่างประเทศ การค้าและการต่างประเทศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เจริญถึงขีด สุดในช่วงปีค.ศ 1570-1630 (Reid 1993)

ในช่วงนี้เองก็ประจวบเหมาะกับการปัตตานีเนื่องจากปัตตานีได้เริ่มติดต่อกับญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการ เช่นกัน จากบันทึกของญี่ปุ่นในปี 1599 ปัตตานีส่งทูตนำสาส์นและของขวัญไปมอบให้ผู้ว่าญี่ปุ่น ในบทนี้ จะกล่าวถึงการติดต่อระหว่างปัตตานีกับญี่ปุ่น

บันทึกของญี่ปุ่นเกี่ยวกับปัตตานีอยู่ในรูปแบบของสาส์นที่โทกูทวะ อิเอะยะสึติดต่อกับปัตตานี ในช่วงปีค.ศ 1599 ถึง 1606 โทกูทวะ อิเอะยะสึเป็นผู้ก่อตั้งรัฐบาลทหารเอโดะหรือที่เรียกว่าสมัยเอโดะ (ค.ศ 1603-1868) และได้รับแต่งตั้งให้เป็นโชกุนปกครองญี่ปุ่นในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17

สาส์นที่ญี่ปุ่นส่งกลับไปหาปัตตานีเขียนเป็นภาษาจีนอย่างเป็นทางการ รวบรวมอยู่ในหนังสือที่ชื่อ *อิโคะคุนิคิ* ซึ่งเป็นบันทึกที่รวมสาส์นติดต่ออย่างเป็นทางการระหว่างญี่ปุ่นกับประเทศต่างๆในช่วงต้นสมัยเอโดะ (คริสต์ศตวรรษที่ 17) ก่อนที่ญี่ปุ่นจะปิดประเทศเป็นเวลาสองร้อยกว่าปีในช่วงค.ศ 1630 ถึงค.ศ 1853 เนื่องจากสาส์นต่างๆเหล่านี้มีความสำคัญมากที่ทำให้เรารู้ถึงความสัมพันธ์ของญี่ปุ่นกับประเทศ ต่างๆในช่วงต้นสมัยเอโดะ จึงมีการชำระเพิ่มเติมโดยใส่คำอธิบายโดยนักประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นในปลาย สมัยเอโดะอีกครั้งในหนังสือชื่อ *ไกบังซื่อโชะ*³ และต่อมามีอีกเล่มคือ *ซื่อโคอิจิรัน*⁴ ในกลางศตวรรษที่ 19

การติดต่อระหว่างปัตตานีกับเอโดะ

ในช่วงต้นศตวรรษที่ 17 มีหลักฐานที่แสดงถึงการติดต่อทางการทูตระหว่างปัตตานีกับญี่ปุ่น นั่น คือสาส์นที่ญี่ปุ่นตอบกลับไปหาปัตตานีเป็นจำนวนสามฉบับในปีค.ศ1599, 1602 และ1606 สองฉบับ แรกส่งถึงขุนนางชาวจีน ส่วนฉบับหลังส่งถึงกษัตริย์ปัตตานี ฮายาซี อาคิระผู้ชำระหนังสือชื่อ *ซื่อโคอิจิรัน* ได้เขียนเพิ่มเติมไว้ว่า

ในปีที่สี่ของรัชศกเคโจ (ค.ศ1599) รัฐปัตตานีได้ส่งทูตมานำสาส์นมาให้ และใน ต้นเดือนที่เจ็ดของปีเดียวกันโชกุนก็ส่งสาส์นตอบพร้อมมอบอาวรุไป ในปีที่เจ็ด

² รายละเอียดดู Reid, Anthony. *Southeast Asia in the Age of Commerce*. Vol.2, Yale University Press, 1993.

³ □□□□□□□□□□

⁴ □□□□□□□□□□

ของรัชศกเดียวกัน (ค.ศ1602) ก็มีทูตนำสาส์นมาอีก และโชกุนก็ส่งสาส์นตอบไปพร้อมมอบอาวุธให้ โดยที่ในสาส์นทั้งสองฉบับพูดถึงการค้าขายกัน พอมาในปีที่11ของรัชศกเดียวกัน (ค.ศ1606) ก็มีสาส์นจากปัตตานีมาอีก ปัตตานีได้ฟ้องเรื่องที่มีคนจากญี่ปุ่นปล้นสะดมเรือสินค้าทางทะเล โชกุนส่งสาส์นตอบกลับไปว่าถ้าคนพวกนี้กลับมาต้องลงโทษอย่างหนัก จากนั้นไม่มีทูตมาอีกเลยและไม่เห็นว่ามีสาส์นหรือของขวัญมาด้วย⁵

จากบันทึกของฮายาชิ จะเห็นได้ว่าปัตตานีเป็นฝ่ายเริ่มความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นก่อน โดยส่งทูตนำสาส์นไปในปี 1599 และญี่ปุ่นก็ตอบกลับไปในปีเดียวกันนั้น สิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับสาส์นตอบฉบับนี้คือส่งในนามของโทกุกาวะโดยตรงซึ่งใช้ชื่อว่า “มินาโมโตะ อิเอะยะสึแห่งญี่ปุ่น”⁶ ถึงขุนนางชื่อ “เฟิงไห่หวางชิลิทานะ”⁷ “เฟิงไห่หวางชิลิทานะ” ซึ่งเป็นใครเราไม่รู้แน่ชัด แต่ดูจากชื่อตอนท้ายสุดที่ชื่อว่า “หลี่กั๋ว” (□□) แล้วรู้ได้ว่าเป็นคนจีน ส่วนคำนำหน้า “เฟิงไห่หวางชิลิทานะ” น่าจะเป็นตำแหน่ง “เฟิงไห่หวาง” แปลว่า “กษัตริย์ผู้ปกครองทะเล” ส่วน “ชิลิทานะ” นางาซุมิได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าน่าจะหมายถึงตำแหน่ง “เซรินารา” (Serinara) ซึ่งเป็นตำแหน่งขุนนางสูงสุดรองจากรายาปัตตานี⁷ เนื้อความในสาส์นกล่าวถึงความซาบซึ้งใจของโทกุกาวะที่ได้รับสาส์นจากปัตตานีตามธรรมเนียมทางการทูต และแจ้งเรื่องการตายของโทโยโทมิ อิเดโยชิ ผู้สำเร็จราชการแทนจักรพรรดิและการที่อิเอะยะสึขึ้นมาแทนที่ และพูดถึงโจรสลัดทั้งทางบกและทางทะเลซึ่งญี่ปุ่นได้ทำการปราบปรามแล้ว

นางาซุมิกล่าวว่าการที่หลี่กั๋วใช้ชื่อตำแหน่ง “กษัตริย์ผู้ปกครองทะเล” เป็นการแสดงถึงอำนาจของเขาได้เป็นอย่างดี แต่การที่จดหมายฉบับนี้ออกโดยอิเอะยะสึเอง ไม่ใช่ขุนนางอาวุโสก็เป็นการแสดงว่าญี่ปุ่นมองหลี่กั๋วเป็นกษัตริย์ปัตตานี มีฐานะเทียบเท่าโชกุนของญี่ปุ่น (Nagazumi 1960:163) การติดต่อกันนี้น่าจะมีจุดประสงค์ทางการค้าเป็นหลักเพราะในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 16 เริ่มมีพ่อค้าญี่ปุ่นเดินเรือไปค้าขายยังเมืองท่าต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว แต่อีกจุดประสงค์หนึ่งที่ทำให้อิเอะยะสึต้องส่งจดหมายไปปัตตานีด้วยตนเองน่าจะเป็นเพราะเขาต้องการประกาศให้ต่างชาติรู้ว่า

⁵ □□□□□□□□□□ 268□□□□□□p. 27.

⁶ มินาโมโตะเป็นหนึ่งในสี่ตระกูลนักรบชื่อดังของญี่ปุ่นในสมัยเอโดะ (ค.ศ 794-1185) (นอกจากนั้นมิตระกูลโทระ,ฟูจิ วาระ, ทาจิบานะ) มีโชกุนคนสำคัญคือมินาโมโตะ โยริโตะโมะ ผู้ก่อตั้งรัฐบาลทหารคามาคูระ (ค.ศ 1185-1333) เป็นการปกครองภายใต้อำนาจโชกุนเป็นครั้งแรกของญี่ปุ่น โทกุกาวะ อิเอะยะสึไม่ได้สืบเชื้อสายมาจากตระกูลมินาโมโตะแต่ มักใช้นามสกุลนี้ในจดหมายที่ติดต่อกับต่างชาติอย่างเป็นทางการ เพื่อเป็นสัญลักษณ์แสดงว่าตนเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ

⁷ ตำแหน่งของขุนนางปัตตานี รองจากรายาแล้วเรียงจากตำแหน่งสูงสุดไปหาต่ำสุดดังต่อไปนี้ ดาโต๊ะ เซรินารา, ดาโต๊ะเบเซ, ดาโต๊ะ บันดาราและลักษณา (Nagazumi 1960:157-65)

บัดนี้เขาได้ขึ้นมามีอำนาจแทนโทโยโทมิซึ่งเป็นศัตรูคนสำคัญแล้ว⁸ เป็นที่น่าเสียดายที่เราไม่มีต้นฉบับที่ปัตตานีส่งถึงญี่ปุ่น แต่สาส์นตอบกลับไปหาปัตตานีในปีค.ศ 1599 ฉบับนี้จึงถือเป็นสาส์นเป็นทางการฉบับแรกๆที่แสดงถึงการติดต่อระหว่างญี่ปุ่นติดต่อกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ต่อมาในปี 1602 โทกุกาวา อิเอยะสึส่งสาส์นตอบถึงขุนนางชาวจีนในปัตตานีอีกคนชื่อ “หลินหยินหลิน” ในสาส์นฉบับนี้ญี่ปุ่นพูดถึงเรือสินค้าจากญี่ปุ่นที่จะไปปัตตานีและบรรทุกสินค้ามีค่ามากมาย และบอกว่าจะปราบปรามเหล่าโจรสลัดซึ่งน่าจะเป็นชาวญี่ปุ่นที่ก่อความวุ่นวายในน่านน้ำแถบปัตตานี และตอนท้ายญี่ปุ่นมอบเสื้อเกราะให้ปัตตานีสองชุด⁹

อย่างไรก็ตามดูเหมือนว่าญี่ปุ่นยังปราบปรามโจรสลัดไม่ได้แถมมีหน้าซ้ำยังกำเริบหนัก เนื่องจากในปี 1606 อิเอยะสึส่งสาส์นตอบปัตตานีอีกครั้งแต่คราวนี้ส่งถึงกษัตริย์ปัตตานี ในสาส์นพูดถึงการที่เรือสินค้าจากญี่ปุ่นที่ไปปัตตานีแล้วไปปล้นสะดมก่อความวุ่นวายที่นั่น และรับปากว่าถ้าพวกเขากลับมาจะลงโทษอย่างหนัก การที่อิเอยะสึส่งถึงกษัตริย์ปัตตานี น่าจะเป็นเพราะว่าปัญหาโจรสลัดแถบปัตตานีเป็นปัญหาใหญ่ที่ยังแก้ไม่ตก จึงต้องส่งถึงกษัตริย์โดยตรง แสดงว่าในช่วงปี 1602 ถึงปี1606 มีเรือจากญี่ปุ่นไปปัตตานีมาก และในจำนวนนั้นเป็นเรือโจรสลัดชาวญี่ปุ่นที่ไปปล้นเรือลำอื่นจนปัตตานีต้องส่งสาส์นมาร้องเรียน ในช่วงนั้นญี่ปุ่นออกใบอนุญาตตราแดงที่เรียกว่าโบซุอินให้กับพ่อค้าที่ต้องการเดินเรือไปยังเมืองท่าต่างๆในแถบญี่ปุ่นและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้¹⁰ ในจำนวนนั้นมีเรือที่ไปปัตตานีด้วยในช่วงปี 1604 และ1605 มีใบอนุญาตไปปัตตานี 5 ใบออกให้กับพ่อค้าชาวญี่ปุ่น 5 คน¹¹ อย่างไรก็ตามตัวเลขทั้งหมดของเรือที่ได้ไปปัตตานีทั้งหมดมี 7 ลำในขณะที่เรือที่ไปมะละกามี 1 ลำและเรือที่ไปสยามมี 56 ลำ (Nagazumi 2001:49) ในช่วงนี้น่าจะเป็นช่วงที่เรือไปมากจนเกิดการปล้นสะดม “เรือสินค้า” อย่างที่บอกในจดหมายจนเป็นเหตุให้อิเอยะสึส่งสาส์นชี้แจงปัตตานี ในขณะที่ญี่ปุ่นเดินเรือไปปัตตานี ดูเหมือนว่าจะไม่มีเรือจากปัตตานีไป

ดังที่กล่าวมาข้างต้น ในจำนวนจดหมายสามฉบับ ญี่ปุ่นส่งถึงขุนนางชาวจีนสองฉบับและถึงกษัตริย์ปัตตานีอีกหนึ่งฉบับ ฉบับที่ส่งถึงกษัตริย์ปัตตานีในปี 1606 ตรงกับสมัยรายาฮิเยา จดหมายสอง

⁸ หลังจากที่ทั้งสองฝ่ายรบกัน ฝ่ายของอิเอยะสึเอาชนะฝ่ายของโทโยโทมิได้ จากนั้นเขารวมประเทศโดยสถาปนารัฐบาลทหารเอโดะในปีค.ศ 1603

⁹ □□□□□□□□□□ 268□□□□□p. 28.

¹⁰ ในช่วง 30 ปีแรกของรัฐบาลทหารเอโดะ (1603-1868) ญี่ปุ่นติดต่การค้าขายและมีการแลกเปลี่ยนสาส์นอย่างเป็นทางการกับชาติต่างๆในเอเชียอาคเนย์ และในช่วงนี้เองที่ญี่ปุ่นพยายามควบคุมการค้ากับต่างชาติโดยออกใบอนุญาตให้พ่อค้าญี่ปุ่นเดินเรือไปทำการค้าต่างประเทศ ใบอนุญาตนี้เรียกว่าโบซุอิน เรือที่ได้รับใบอนุญาตนี้จึงเรียกว่า “เรือซุอิน” (ดูรูปในภาคผนวก) การค้ากับต่างประเทศของญี่ปุ่นกับต่างประเทศในระยะกว่า 30 ปีในช่วงค.ศ 1600-1630s จึงเรียกว่า “การค้าเรือซุอิน” เพราะการค้านี้ทำให้เกิดชุมชนญี่ปุ่นในเมืองท่าต่างๆเช่นอยุธยา พนมเปญและลูซอน ดูเพิ่มเติมใน IWao 1985.

¹¹ □□□□□□□□□□ 268□□□□□p. 29-30.

ฉบับแรกที้อยู่ในเอกสารถึงขุนนางแห่งรัฐปัตตานี แสดงให้เห็นว่าชาวจีนในราชสำนักปัตตานีมีอำนาจเด็ดขาดในการติดต่อกับต่างชาติโดยเฉพาะกับประเทศจีนและญี่ปุ่นที่ใช้ภาษาเขียนคือตัวอักษรจีนเหมือนกัน และที่สำคัญกว่านั้นคือการที่สาส์นเหล่านี้ถูกออกในนามขุนนางและ “กษัตริย์ปัตตานี” (□□□□) เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่แสดงถึงความเป็นเอกเทศในการปกครองประเทศของปัตตานีโดยแยกออกจากสยาม การติดต่อทางการทูตกับญี่ปุ่นในช่วงต้นศตวรรษที่ 17 ก็เป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นอิสระในการปกครองและการต่างประเทศของปัตตานีได้ถึงแม้ว่าจะเป็นช่วงระยะเวลาไม่นานก็ตาม ญี่ปุ่นเองในช่วงเดียวกันนี้ก็ติดต่อกับสยามด้วย แต่การที่ติดต่อกับปัตตานีโดยตรงเช่นนี้ก็แสดงว่าญี่ปุ่นน่าจะมองปัตตานีในฐานะรัฐที่เป็นรัฐอิสระ

รายงานของลูกเรือชาวจีน : 1675-1709

ปัญหาเกี่ยวกับโจรสลัดอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การติดต่อระหว่างปัตตานีกับญี่ปุ่นดำเนินไปได้ไม่นาน เพราะตั้งแต่ปี 1605 เป็นต้นมาก็ไม่มีหลักฐานว่ามีการค้าระหว่างสองรัฐอีกเลย แต่ปัจจัยที่สำคัญกว่านั้นเป็นเพราะความไม่ไว้วางใจต่อชาวต่างชาติของรัฐบาลญี่ปุ่นในตอนนั้น ทำให้รัฐบาลออกกฎหมายไม่ให้ชาวญี่ปุ่นเดินทางออกนอกประเทศ และห้ามไม่ให้ชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาญี่ปุ่นยกเว้นกับพ่อค้าจีนและฮอลันดา การค้าก็ถูกจำกัดอยู่ที่เมืองนางาซากิเท่านั้น เรียกง่าย ๆ ว่าญี่ปุ่นมีนโยบายปิดประเทศคล้ายกับที่หมิงเคยทำ เพราะฉะนั้นการติดต่อระหว่างญี่ปุ่นกับประเทศต่างๆจึงต้องหยุดชะงักลงตั้งแต่ปี 1630 ถึงปี 1853 แต่ถึงญี่ปุ่นจะปิดประเทศ ญี่ปุ่นก็ยังต้องการสินค้าจากประเทศต่างๆอยู่และแร่เงินที่ถูกลงได้ในญี่ปุ่นก็เป็นที่ต้องการของนานาชาติ การค้าจึงดำเนินต่อไปแต่เปลี่ยนไปอยู่ในมือของพ่อค้าชาวจีนที่มากับเรือสำเภาและพ่อค้าชาวต่างชาติที่เดินเรือไปมาระหว่างเมืองท่าต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับนางาซากิ

เรือสำเภาเป็นเรือที่เดินเรือโดยคนจีน เดินเรือออกจากอามอย กวางตุ้ง หนิงโป บ้างก็เข้าญี่ปุ่นเลย บ้างก็ล่องไปตามทะเลจีนใต้เพื่อแวะซื้อขายสินค้าที่เมืองท่าต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนแล้วค่อยเข้าญี่ปุ่น เมืองท่าในคาบสมุทรมลายูที่เรือสำเภาไปแวะคือมะละกา ปัตตานี สงขลาและนครศรีธรรมราช เรือสำเภาจะออกจากเมืองจีนโดยเอาสินค้าจากจีนเช่นผ้าไหมไปขายที่เมืองท่าเหล่านี้และเอาสินค้าพื้นเมืองจากที่นั่นเช่นพริกไทย น้ำตาล ดีบุกไปขายที่ญี่ปุ่นที่นางาซากิ พวกเขาจะพำนักอยู่ที่นั่นครั้งละประมาณ 5-7 เดือนก่อนจะออกเดินทางไปญี่ปุ่นแล้วค่อยกลับจีน การค้าระหว่างจีน-เอเชียตะวันออกเฉียงใต้-ญี่ปุ่นในช่วงนี้ดำเนินโดยเรือสำเภาทั้งสิ้น จึงเรียกกันว่า “การค้าเรือสำเภา” ซึ่งดำเนินไปในช่วงศตวรรษที่ 17 ถึงกลางศตวรรษที่ 18 แต่ก็มีบางรัฐที่กษัตริย์เป็นคนออกเรือไปโดยใช้ลูกเรือท้องถิ่นปนกับลูกเรือชาวจีนเช่นกษัตริย์สยามและกัมพูชา (Ishii 1998:3)

ในกรณีของปัตตานีก็เช่นกัน ในช่วงนี้ปัตตานีไม่มีการติดต่อทางการทูตกับญี่ปุ่นแล้ว มีเพียงการค้าผ่านเรือสำเภาที่เดินเรือโดยชาวจีนจากปัตตานีเข้าญี่ปุ่นซึ่งมี 18 ลำในช่วงค.ศ 1675 ถึงค.ศ 1704

อินโดนีเซีย การที่ลูกเรือหลายคนรายงานเช่นนั้นแสดงว่าชาวจีนรับรู้ถึงสถานะของปัตตานีที่อยู่กึ่งกลางระหว่างโลกของไทยและโลกของมลายู (Ishii 1998:103) ข้อมูลของลูกเรือชาวจีนเกี่ยวกับปัตตานีอยู่ในช่วงค.ศ. 1679-1724 ซึ่งเป็นช่วงที่ประวัติศาสตร์ปัตตานีค่อนข้างคลุมเครือ ข้อมูลจากลูกเรือสำเภาจึงถือเป็นข้อมูลเพิ่มเติมให้แก่การศึกษาประวัติศาสตร์ปัตตานีได้

เราอาจจะแยกเนื้อหาที่ลูกเรือสำเภารายงานต่อเจ้าหน้าที่ในนางาซากิได้แก่สองประเภทใหญ่ๆ คือรายงานเกี่ยวกับการเดินทางของพวกเขาระหว่างทางไปญี่ปุ่นว่าพบเจออะไรบ้าง เช่นประสบคลื่นลมแต่ก็มาถึงด้วยดี หรือพบเจอเรือลำอื่นและเรือโจรสลัด อีกประเภทหนึ่งเป็นรายงานเกี่ยวกับปัตตานีตามที่พวกเขาได้ยินหรือรับรู้ระหว่างพำนักอยู่ที่นั่น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องการเมืองปัตตานีและความสัมพันธ์กับสยาม เพราะในช่วงนี้เป็นช่วงที่มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นนั่นคือการที่ปัตตานีแข็งข้อกับสยามหลังจากที่พระเพทราชาปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์ต่อจากพระนารายณ์ ทำให้ปัตตานียกทัพไปตีสยามและสยามก็ยกทัพไปปราบปัตตานี และยังมีข้อมูลทางนิเวศวิทยาและจำนวนประชากรของปัตตานีในตอนนั้นด้วย ในที่นี้จะยกตัวอย่างรายงานฉบับแรกของเรือที่ออกจากปัตตานีเข้านางาซากิในปี 1675 (เรือหมายเลข 13) ดังนี้

ประเทศที่ชื่อปัตตานีเป็นประเทศป่าเถื่อน ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมก็แย่งตั้งแต่สมัยก่อนมีผู้หญิงเป็นผู้ครองราชบัลลังค์สืบต่อกันหลายคน แต่ไม่ได้มีอำนาจบริหารประเทศ มีผู้ดูแลเรื่องการสืบทอดราชสมบัติ ตระกูลที่มีอำนาจบริหารราชการเรียกว่า “ซังหวาง” (กษัตริย์องค์ที่สาม) แต่พักหลังนี้กษัตริย์ซังหวางบริหารประเทศหย่อนยาน จึงถูกพวกได้บังคับบัญชาทำการกบฏ ปลดซังโหลงเมื่อเดือน 3 ของปีฉลู (2 ปีก่อน) ลูกน้องได้ปราบดาตนเป็นกษัตริย์ซังหวางแทน เขาก็ใช้ชื่อซังหวางเช่นเดียวกัน ลูกๆของกษัตริย์ที่ถูกปลงพระชนม์นั้นหนีไปเมืองที่ชื่อลิกอร์(นครศรีธรรมราช-ผู้แปล) ซึ่งอยู่ในสยาม แล้วขอความช่วยเหลือจากกษัตริย์ลิกอร์ โดยขอกำลังทหารจำนวนกว่าหนึ่งหมื่นนายเพื่อไปแก้แค้นให้พ่อเขา ในปีนี้เมื่อต้นเดือนสี่เขานำกองทัพไปทั้งทางบกและทางทะเล เพื่อบุกโจมตีกษัตริย์ซังหวางคนหลัง กษัตริย์ซังหวางคนหลังพ่ายแพ้ แอบหนีไปเมืองสงขลาซึ่งอยู่ระหว่างปัตตานีกับลิกอร์ ลูกของกษัตริย์ซังหวางคนก่อนขึ้นครองราชย์แทน ที่สงขลาก็มีกษัตริย์ด้วย กษัตริย์สงขลาส่งสารกษัตริย์ซังหวางคนหลัง จึงให้ยืมทหารบกและทหารทัพเรือร่วมหมื่นคนไปบุกโจมตีลูกของกษัตริย์ซังหวางคนแรก ตอนที่เรือของพวกเขาออกจากปัตตานี กองเรือของทหารเรือเข้ามาถึงแล้ว แต่กองทัพบกยังไม่ได้เข้าเทียบท่า รายงานของเรามีเพียงเท่านี้ เรื่องราวต่อจากนั้นเป็นอย่างไรนั้นเราไม่รู้ เราไม่มีอะไรจะรายงาน

และต้องตรวจสอบกับข้อมูลอื่นๆ เรื่องการขึ้นครองราชย์ต่อกันมาของราชินีปัตตานีจนถึงปี 1694 อิชิอิตั้งข้อสังเกตว่าถ้าหากราชินียังปกครองปัตตานีอยู่ในช่วงปี 1694 ตามในรายงานฉบับนี้จริง เราอาจจะต้องพิจารณาปีที่ราชวงศ์กลันตันเข้ามาปกครองปัตตานีใหม่ (Ishii 1998:105) เพราะใน *อิกายัต ปัตตานี* บอกว่ารายาญิงเป็นราชินีถึงแค่ปีค.ศ. 1688 ต่อจากนั้นปัตตานีถูกปกครองโดยสุลต่านราชวงศ์กลันตัน (Teeuw and Wyatt 1970:11)

ข้อมูลที่น่าสนใจอีกประการคือการที่ปัตตานีกระด้างกระเดื่องต่อสยามและพยายามที่จะเป็นใหญ่ในคาบสมุทรมลายู เหตุการณ์นี้เกิดในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 ซึ่งตรงกับช่วงที่สมเด็จพระนารายณ์สวรรคตและพระเพทราชาปราบดาตนขึ้นเป็นกษัตริย์แทน นอกจาก *อิกายัต ปัตตานี* จะบันทึกเกี่ยวกับเรื่องนี้แล้ว ลูกเรือชาวจีนก็พูดถึงเรื่องนี้เช่นกัน เรื่องที่ออกจากปัตตานีไปญี่ปุ่นในปี 1689 รายงานว่าในปีก่อนหน้านั้นกษัตริย์สยาม (พระนารายณ์) สวรรคต พระองค์ไม่มีรัชทายาท ขุนนางตำแหน่งสูงคนหนึ่งจึงยึดการปกครองตั้งตนเป็นกษัตริย์แทน (ขุนนางคนนี้น่าจะหมายถึงพระเพทราชา) ทำให้ปัตตานีประท้วงการยึดอำนาจของขุนนางดังกล่าวโดยส่งทหารราว 15,000 คนไปบุกสยาม แต่โดนกองทัพสยามซึ่งมีกำลังมากกว่าเอาชนะ ในที่สุดปัตตานียอมแพ้และตกลงที่จะส่งบรรณาการไปสยามตามเดิม¹⁶ ถึงแม้ว่าปัตตานีจะส่งบรรณาการไปสยามแต่ก็ดูเหมือนว่าการส่งบรรณาการนั้นจะไม่มี ความหมายอะไรเท่าใดนั้น เพราะไม่นานหลังจากนั้นในปี 1690 ปัตตานีนำกำลังทหาร 10,000 คนไปยึด นครศรีธรรมราช หัวเมืองทางใต้ที่สำคัญของสยาม กองทัพของสยามและนครศรีธรรมราชรวมกันมีกำลังมากกว่ากองทัพของปัตตานี ปัตตานีจึงพ่ายแพ้ต้องถอยทัพกลับไป รายงานของลูกเรือสำเภารายงานต่อว่าสยามส่งทูตไปปัตตานีเพื่อเจรจา ทำให้ปัตตานียอมส่งบรรณาการไปสยามอีกครั้ง¹⁷

อย่างไรก็ตามในปี 1692 ปัตตานีไม่ยอมส่งบรรณาการไปสยาม ทำให้สยามยกกองทัพเรือมาบุก เป็นการลงโทษปัตตานี รายงานของลูกเรือในปี 1693 เล่าว่าเมื่อราชินีปัตตานีได้ยินข่าวการว่าสยามยกทัพมาก็หนีไปหลบซ่อนตัวในภูเขาแห่งหนึ่งและ “ไม่กล้า” ออกมา กองทัพสยามไม่ชำนาญเส้นทางบนเขาจึงได้แต่รออยู่บริเวณเชิงเขา ราชินีปัตตานีสั่งให้ทหารวางยาในแม่น้ำทำให้ทหารของสยามตายไปจำนวนมาก แต่กองทัพสยามมีจำนวนมากผลัดเปลี่ยนกันมาคุมอยู่หลายเดือน จนราชินีปัตตานีเห็นว่าไม่สามารถต้านทานกองทัพสยามได้จึงออกมาในที่สุด โดยสัญญาว่าจะส่งบรรณาการไปสยามอย่างเดิม กองทัพสยามจึงถอยทัพไป¹⁸ เรื่องนี้ลูกเรือที่ออกจากสยามเข้านางาซากิในปี 1692 ก็รายงานเช่นเดียวกัน โดยบอกว่าในปีก่อนหน้านั้น (1691) สยามลงโทษปัตตานีที่ไม่ยอมส่งบรรณาการโดยส่งกองทัพเรือ น้อยใหญ่ไปร้อมกว่าลำและทหารประมาณ 50,000 คนไปปัตตานี พระราชวังของปัตตานีไม่แข็งแรง

¹⁶ รายงานของเรือหมายเลข 48□□□□□□□p. 1120-1; Ishii 1998: 115-6.

¹⁷ รายงานของเรือหมายเลข 68□□□□□□□p. 1250; Ishii 1998: 118.

¹⁸ รายงานของเรือหมายเลข 80□□□□□□□p. 1606-7; Ishii 1998:120-1.

พอที่จะต้านทานแรงของสยามได้ ราชนีและบรรดาขุนนางจึงหนีไปซ่อนตัวในภูเขา กองทัพสยามเมื่อไปถึงที่นั่นก็เผาบ้านเมืองและพระราชวังและตามไปที่ภูเขา แต่เข้าไปไม่ได้จึงต้องเฝ้าอยู่เชิงเขานานข้ามปีจนเสบียงหมด¹⁹ เหตุการณ์ครั้งนี้คงเป็นที่รับรู้กันในหมู่ชาวต่างชาติที่เดินเรือเข้ามาในตอนนั้น เพราะจะเห็นได้ว่าเรือสองลำทั้งสองมาจากต่างที่กันและลำเข้าเทียบท่าที่นางซากิคนละเวลาแต่รายงานเรื่องเดียวกัน

จากรายงานของลูกเรือจีนข้างต้นเราอาจวิเคราะห์เหตุการณ์ในช่วงนี้ได้ว่าปัตตานีพยายามที่จะแยกตัวจากสยามทุกครั้งเมื่อมีโอกาส และโอกาสก็มาถึงเมื่อการเมืองในสยามอ่อนแอในช่วงต่อของสมเด็จพระนารายณ์กับพระเพทราชา การที่พระเพทราชาปราบดาตนขึ้นมาเป็นกษัตริย์ทำให้ปัตตานีใช้เป็นข้ออ้างในการกบฏต่อสยามโดยไม่ส่งบรรณาการไปแถมยังยกทัพไปยึดนครศรีธรรมราช สยามนั้นก็ดูจะให้ความสำคัญกับบรรณาการมากขนาดที่ว่าเมื่อใดที่ปัตตานีไม่ส่งบรรณาการไปตามที่กำหนด ก็จะต้องส่งกองทัพมาทันที การที่มีรายงานว่าปัตตานีไปบุกนครศรีธรรมราชและส่งขลาส่งบรรณาการไปให้ปัตตานีนั้นแสดงว่าในช่วงปลายศตวรรษที่ 17 เป็นช่วงที่ปัตตานีเข้มแข็งและได้พยายามขยายอำนาจการปกครองมายังเมืองรอบข้าง ทำให้ทั้งสองเมืองต้องขึ้นกับทั้งสยามและปัตตานีในเวลาเดียวกัน

นอกจากเรื่องการเมืองแล้ว ในรายงานบางฉบับยังมีข้อมูลทางนิเวศวิทยาและสภาพบ้านเมืองของปัตตานีด้วย รายงานของลูกเรือในปี 1687 บอกว่า “ปัตตานีเป็นเมืองร้อนทั้งสี่ฤดู ชายหาดเต็มไปด้วยโคลน ระยะทางจากชายหาดจนถึงที่ที่เราทอดสมอเรือประมาณ 800-900 เมตรเต็มไปด้วยโคลน เมืองนี้โดยชื่อว่า ตั่ว (มาก) หนี (โคลน)... เรือของพวกดัชต์และชาวยุโรปที่อื่นๆไม่ค่อยมาที่นี่ เหตุผลประการแรกก็เพราะว่าชายหาดที่นี่เป็นโคลนลึก ทำให้เรือใหญ่เข้ามายาก เรือของพวกดัชต์ที่เคยเดินเรือมาปัตตานีไม่เข้ามาในชายฝั่งและก็เลิกมาในที่สุด เราต้องทอดสมอเรือในน้ำลึก ในช่วงที่เราอยู่ที่นั่นเราสร้างสะพานจากบนฝั่งไปยังที่เราจอดเรือเพื่อลำเลียงสินค้า เวลาที่เราจะใช้เรือท้องแบนขนสินค้าเข้าฝั่งลูกเรือชาวจีนต้องช่วยกันผลักเรือผ่านโคลนที่สูงถึงเอวเข้าไป น้ำและดินที่นี่คุณภาพไม่ดีเท่าของจีนหรือญี่ปุ่น...”²⁰ รายงานฉบับนี้ยังพูดถึงเมืองของปัตตานีว่า “ที่นี่ไม่มีปราสาท ตัวเมืองค่อนข้างกินบริเวณกว้าง ผู้คนอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านเล็กๆ...คนที่นี่ไม่ใช่เสื้อผ้าเนื่องจากอากาศร้อน มีคนจีนประมาณ 40 คนอยู่ที่นี่” ในขณะที่รายงานอีกฉบับบอกว่า “ประชากรมีประมาณ 10,000-20,000 คน ในจำนวนนั้นมีชาวจีนอาศัยอยู่หลายร้อยคน พวกเขาอาศัยอยู่รอบๆวังของเจ้าเมือง”²¹

บทที่ 2 ปัตตานีในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 จากหลักฐานของจีน

¹⁹ รายงานของเรือหมายเลข 55□□□□□□□□ p. 1466-7; Ishii 1998:63.

²⁰ รายงานของเรือหมายเลข 115□□□□□□□□ p. 797-800; Ishii 1998:113.

²¹ รายงานของเรือหมายเลข 78□□□□□□□□ p.1269-70 ; Ishii 1998:119.

มีเอกสารของจีนสองชิ้นที่พูดถึงปัตตานีค่อนข้างละเอียดคือ *ตงซีหยางเช่า* (□□□□) หรือ “งานศึกษาว่าด้วยมหาสมุทรตะวันออกและตะวันตก”²² เขียนโดยนักปราชญ์ชาวจีนในสมัยหมิงชื่อ จางเจี๋ย (□□) ในค.ศ 1617 และ *หมิงสี่อ* (□□) หรือ “พงศาวดารราชวงศ์หมิง” ซึ่งชำระขึ้นหลังจากนั้นไม่นาน ทั้ง *ตงซีหยางเช่า* (ต่อไปจะย่อว่า *ตงซี*) และ *หมิงสี่อ* เป็นเอกสารประเภทใด มีความน่าเชื่อถือมากน้อยแค่ไหน *ตงซี* เป็นงานเขียนที่บันทึกเกี่ยวกับรัฐและเมืองท่าต่างๆที่มีการติดต่อกับหมิงในตอนนั้น ตั้งแต่รัฐใกล้เคียงตั้งแต่ญี่ปุ่นไปจนถึงอาเจะห์ ในส่วนของเมืองในตะวันออกเฉียงใต้จะแบ่งเป็นเมืองที่อยู่ทางตะวันตกและทางตะวันออกของจีน จางเจี๋ย (ค.ศ 1570-1640) ผู้เขียนบันทึกนี้ เป็นผู้ที่มีความรู้ทั้งในด้านประวัติศาสตร์และวรรณศิลป์ เขาเกิดในตระกูลผู้ดีในจังหวัดหลงไห่ในมณฑลฮกเกี้ยน มีพ่อและลุงเป็นบัณฑิต ลุงของเขาเคยรับราชการและได้รับแต่งตั้งเป็นทูตไปต่างประเทศ ตัวเขาเองเมื่ออายุเพียง 21 ปีก็สอบเป็นบัณฑิตในระดับท้องถิ่นได้เช่นกัน แต่เนื่องจากในช่วงที่เขามีชีวิตอยู่ เกิดความวุ่นวายในสังคมจีน เขาเบื่อหน่ายกับสังคมที่กำลังตกต่ำ จึงหันไปใช้ชีวิตเร่ร่อนเป็นกวี และได้รับคำชวนจากขุนนางท้องถิ่นคนหนึ่งนามชกเกี้ยนให้รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับต่างประเทศเพื่อเป็นข้อมูลให้กับชาวจีนที่จะไปทำการค้ายัง “ทะเลใต้” เขารวบรวมเรื่องราวของรัฐและเมืองท่าต่างๆกว่า 30 แห่งรวมทั้งเรื่องของชาวโปรตุเกส สเปนและฮอลันดาที่เข้ามายึดพื้นที่ทำการค้าในเอเชียในสมัยนั้น นอกจากนั้นยังรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติการค้า การเดินเรือ และข้อบังคับต่างๆที่เกี่ยวกับการค้ากับต่างประเทศของจีนไว้อย่างละเอียด *ตงซี* ตีพิมพ์ในค.ศ 1617 เป็นช่วงที่การเมืองของหมิงกำลังจะสลายจากการรุกรานทางตอนเหนือและกบฏน้อยใหญ่ในประเทศ แต่ก็ยังเป็นช่วงที่การค้ากับต่างประเทศกำลังดำเนินไปอย่างเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะตามเมืองใหญ่ๆทางชายฝั่งตอนใต้ของจีน งานของเขาจึงมีคุณค่าในฐานะที่เป็นข้อมูลเบื้องต้นต่อการค้าและการเดินเรือไปทำการค้าในสมัยนั้น และยังเป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในเวลาต่อมาอีกด้วย

ตลอดชีวิตของจางเจี๋ย เขาเขียนงานเอาไว้มากมาย แยกได้ 15 ประเภท รวม 600 กว่าบท ส่วนใหญ่เป็นบทกวี แต่ที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบันมีเพียง 3 เล่มเท่านั้น เป็นความโชคดีที่ *ตงซี* เป็นหนึ่งในสามเล่มที่หลงเหลือมาถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม *ตงซี* ก็มีข้อบกพร่องเช่นกัน ประการแรกคือการที่จางเจี๋ยไม่เคยไปสถานที่เหล่านั้นจริงๆ งานของเขาจึงเป็นงานที่อ้างอิงจากเอกสารชั้นรองเป็นหลัก รวมทั้งจากคำบอกเล่าของผู้ที่เคยไปอีกที่ ซึ่งก็อาจรวมถึงลุงของเขาด้วย ทำให้ข้อมูลบางอย่างมีความคลาดเคลื่อนไปบ้าง

²² “มหาสมุทรตะวันออก” หมายถึงประเทศทางตะวันออกเฉียงใต้ของจีนซึ่งส่วนใหญ่เป็นหมู่เกาะ เช่น ลูซอน ชูลู ซาวาและบอร์เนียว ส่วน “มหาสมุทรตะวันตก” หมายถึงประเทศที่อยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของจีนเช่นเวียดนาม จาเมกา ปาปัวนิวกินี บราซิล ไปจนถึงเกาะสุมาตรา เอกสารฉบับนี้บันทึกตั้งแต่ความเป็นมาคร่าวๆของประเทศเหล่านั้น การติดต่อทางบรรณาการกับจีน การเมืองภายใน สภาพภูมิศาสตร์ สินค้าพื้นเมือง ไปจนถึงการค้าทั่วไป นับว่าเป็นเอกสารที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยก่อนได้เป็นอย่างดี

เช่นชื่อเมืองปัตตานีซึ่งในภาษาจีนเรียกว่า“ต้าหนี่” □□ แต่จางเจียเข้าใจว่าปัตตานีมีสองชื่อคือ “ต้าหนี่” และ “ป้อหนี่” □□ จริงๆแล้ว “ป้อหนี่” หมายถึงบอร์เนียว เมืองทางตอนเหนือของบอร์เนียว (น่าจะหมายถึงบรูไน) ส่วนเมืองอาละห์ จางเจียเอาข้อมูลของอาหรับไปอธิบายเพราะนึกว่าเป็นเมืองเดียวกัน²³ เรื่องนี้นักประวัติศาสตร์ในยุคหลังจะรู้กันว่าเป็นความสับสนของผู้เขียน

นอกจากในเรื่องของความสับสนเรื่องชื่อเมืองแล้ว ข้อมูลที่จางเจียเขียนโดยส่วนใหญ่จะเน้นหนักไปในเรื่องการติดต่อกับจีน ซึ่งหนีไม่พ้นเรื่องของการที่กษัตริย์ส่งทูตมาถวายบรรณาการจักรพรรดิจีน หรือที่เรียกว่า “จิ้มก้อง” ทำให้เป็นข้อมูลที่มองจากมุมมองของจีนเพียงด้านเดียว แต่ก็เป็นเรื่องธรรมดา เพราะผู้เขียนเป็นชาวจีนและเขียนจากมุมมองของทางการจีน

แต่ถึงแม้ว่า *ตงซี* จะไม่ใช่เอกสารที่ผู้เขียนเขียนจากประสบการณ์โดยตรงของตนและมีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับชื่อเมืองบางเมือง ก็ไม่ได้หมายความว่าบันทึกในนั้นจะเชื่อถือไม่ได้ทั้งหมด เมื่อเทียบกับพงศาวดารไทยแล้ว บันทึกนี้ก็ถือเป็นเอกสารที่เขียนขึ้นในยุคนั้นๆ คือต้นศตวรรษที่ 17 สิ่งที่เราได้ยินได้ฟังมาเกี่ยวกับประเทศต่างๆก็เป็นเหตุการณ์ร่วมสมัยในต่อนั้น อีกประการคือสิ่งที่จางเจียเขียนไม่ใช่สิ่งที่เขาฟังมาอย่างเดียว เขาได้ทำการค้นคว้ารวบรวมข้อมูลที่เขียนขึ้นก่อนหน้านั้นประกอบด้วย เพราะฉะนั้นงานของเขาไม่ใช่งานที่เขียนขึ้นมาลอยๆ ในส่วนที่พูดถึงปัตตานี จางเจียก็จะเริ่มทำความเข้าใจตั้งแต่การติดต่อทางบรรณาการกับจีนในสมัยซ่ง (ซึ่งจริงๆแล้วหมายถึงบอร์เนียว) การเมืองในราชสำนัก กลัณฑ์ สถานที่สำคัญ สินค้าพื้นเมืองและชาวจีนที่อาศัยอยู่ที่นั่น

ส่วน *หมิงสี่* หรือพงศาวดารหมิง เป็นบันทึกเรียบเรียงขึ้นหลัง *ตงซี* เล็กน้อย คือช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 17 โดยขุนนางในราชวงศ์ชิงชื่อ จางเหยียนยู่ เป็นบันทึกของทางการจีนที่รวบรวมเรื่องราวที่เกิดขึ้นในราชสำนักหมิงหลังจากที่ราชวงศ์หมิงล่มสลายลง เช่นเรื่องของจักรพรรดิและขุนนางคนสำคัญๆ และเล่าประวัติความเป็นมาของประเทศต่างๆที่ติดต่อกับหมิงซึ่งคล้ายๆกับใน *ตงซี* การบันทึกพงศาวดารอย่าง *หมิงสี่* มีมาตั้งแต่สมัยก่อนหน้านั้นแล้ว เช่น *ซ่งสี่* หรือ *หยวนสี่* (พงศาวดารซ่งและพงศาวดารหยวนตามลำดับ) เนื่องจากเป็นธรรมเนียมของชาวจีนสมัยโบราณที่จะต้องสรุปเรื่องราวที่เกิดขึ้นในราชวงศ์ก่อนไว้เมื่อมีการเปลี่ยนราชวงศ์ ข้อความที่พูดถึงปัตตานีใน *หมิงสี่* ไม่ต่างกับใน *ตงซี* เท่าใดนัก มีเพียงบางตัวอักษรเท่านั้นที่แตกต่างกัน แสดงว่าผู้ชำระ *หมิงสี่* น่าจะอ้างอิงข้อมูลส่วนใหญ่จาก *ตงซี*

“ต้าหนี่” ใน *ตงซีหยางเช่า* และ *หมิงสี่*

จากการที่เรื่องราวเกี่ยวกับปัตตานีหรือ “ต้าหนี่” ปรากฏอยู่ใน *ตงซี* และ *หมิงสี่* เราสามารถสรุปประเด็นหลักๆจากบันทึกทั้งสองฉบับได้ 4 ประเด็น คือความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการกับจีน การเมืองภายในปัตตานี รัฐใกล้เคียงอย่างกลันตันและชาวจีนในปัตตานี

²³ □□□□□□□□□□□□□□□□ 1985□□p.5-12.

1) ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการกับจีน

การติดต่อระหว่างจีนในสมัยราชวงศ์หมิงกับนานาประเทศอยู่ในรูปของระบบ “จิ้มก้อง” หรือ บรรณาการ ระบบนี้ไม่ได้อยู่บนฐานของความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันเหมือนในปัจจุบัน แต่แสดงถึงฐานะทางการเมืองของจีนที่สูงกว่าประเทศอื่น ถ้าประเทศต่างๆ ต้องการจะเข้ามาติดต่อกับจีนไม่ว่าจะเป็นด้านการเมืองหรือการค้า จะต้องส่งทูตมา “จิ้มก้อง” หรือมาเข้าเฝ้าจักรพรรดิจีน พร้อมนำพระราชสาส์นและของบรรณาการต่างๆ ไปถวาย รัฐที่ส่งบรรณาการมาจีน จีนจะเรียกว่า “รัฐบรรณาการ” ส่วนใหญ่เป็นรัฐจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นอันนัม(เวียดนามตอนเหนือ) มะละกา สยาม จามปา รัฐเหล่านี้มักส่งทูตไปถวายบรรณาการเพื่อจะได้สิทธิพิเศษในการเข้าไปทำการค้ากับจีนเป็นหลัก²⁴ แนวคิดนี้สอดคล้องกับนโยบายปิดประเทศของจีนที่สั่งห้ามการค้าระหว่างพ่อค้าเอกชนกับชาวต่างชาติเนื่องจากจีนหวงเกรงว่าคนพวกนี้จะสมคบคิดกับพ่อค้าจีนแถบชายฝั่งแข่งซื้อกับทางการ รวมทั้งห้ามชาวจีนโดยเฉพาะแถบชายฝั่งเดินเรือออกนอกประเทศ ชาวต่างชาติจะติดต่อกับชายกับจีนได้ก็โดยผ่านพิธีการทางการทูตอย่าง “จิ้มก้อง” เท่านั้น กฎปิดประเทศนี้จีนบังคับใช้ในช่วงค.ศ 1370-1567

ปัตตานีซึ่งน่าจะตั้งต้นเป็นรัฐในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 14 ถึงกลางศตวรรษที่ 15 (Teeuw and Wyatt 1970:3) ตรงกับช่วงที่จีนราชวงศ์หมิงกำลังมีอำนาจทั้งในและต่างประเทศ ถ้าเช่นนั้นปัตตานีเข้าเป็นรัฐบรรณาการของจีนด้วยหรือไม่ เกี่ยวกับเรื่องนี้จึงเขียนบันทึกไว้ว่า

ด้านนี้ สมัยก่อนเรียกว่า ป้อหนี่ □□ เดิมเป็นเมืองขึ้นของชาว ตอนนีขึ้นกับสยาม ประเทศนี้ใช้ไม้กระดานมาสร้างปราสาท (พงศาวดารราชวงศ์ซึ่งบอกว่าในปราสาทมีคนอยู่หมื่นกว่าคน มีแก้วน้ำได้ปกครองอยู่ 14 แคว้น).....ในรัชศกไท่ผิงซิงกั๋วที่สองของ สมัยซ่ง(ค.ศ 977-ผู้วิจัย) กษัตริย์ของรัฐนั้นชื่อเซียงต้าส่งทูตให้ติดตามพ่อค้าซื้อปูลู

²⁴ ระบบนี้เป็นระบบที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดทางการเมืองของจีนในยุคโบราณที่ว่าจีนเป็นประเทศอารยธรรม เป็น ศูนย์กลางของโลก และประเทศรอบๆ นั้นเป็นประเทศไร้อารยธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับประเทศต่างๆ จึงต้อง เป็นไปในแบบผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองหรือประเทศในบริวาร ในทางปฏิบัติประเทศต่างๆ ถ้าต้องการติดต่อกับจีน จะต้องยอมรับว่าจีนเป็นประเทศที่เหนือกว่าโดยส่งทูตนำพระราชสาส์นและของขวัญมาถวายจักรพรรดิ รวมทั้งปฏิบัติตามกฎข้อบังคับที่จีนกำหนดไว้สำหรับการเข้ามาถวายบรรณาการ และจักรพรรดิจะประทานความเมตตาโดยมอบของ ตอบแทนให้ เมื่อใดที่กษัตริย์ของประเทศนั้นๆ สิ้นพระชนม์ลง จักรพรรดิหมิงก็จะส่งทูตไปแต่งตั้งกษัตริย์องค์ใหม่โดยนำ พระราชโองการและตราสัญลักษณ์ของกษัตริย์ไปให้ อย่างไรก็ตามการแต่งตั้งนี้เป็นเพียงแค่พิธีการเท่านั้น ไม่ได้มีผล ในทางปฏิบัติเท่าใดนัก เพราะในความเป็นจริงกษัตริย์ของแต่ละประเทศก็มีอำนาจเด็ดขาดในการปกครอง การยอมรับ อำนาจของจีนจึงมีจุดประสงค์เพื่อจะได้ไปทำการค้าที่จีนเป็นหลัก เนื่องจากตอนนั้นจีนไม่อนุญาตให้มีการค้ากันอย่าง เสรี (เกี่ยวกับเรื่องระบบบรรณาการจีนโดยเฉพาะระบบบรรณาการระหว่างจีนและสยาม ดู Suebsang Promboon.

“Sino-Siamese Tributary Relations, 1282-1853.” Ph.D diss., University of Michigan, 1971; Sarasin Viraphol. *Tribute and Profit: Sino-Siamese Trade, 1652-1853.* Harvard University Press, 1977; ปียดา ชลวร.

“ความสัมพันธ์อยุธยา-ราชวงศ์หมิง ในระบบบรรณาการ (๑)” *ศิลปวัฒนธรรม*. 27-3, 2549.)

เขียนไปถวายบรรณาการที่ประเทศจีน...พอเข้าสมัยหมิง รัชศกหงู่ที่ 4 (ค.ศ 1371-
ผู้วิชัย) กษัตริย์ชื่อ หม่าม่อซา ส่งทูตมาถวายสุพรรณบัฏและแผ่นเงิน พร้อมกับถวาย
เครื่องบรรณาการ.....ปีที่12 ของรัชศกหย่งเล่อ (ค.ศ1414) และปีแรกของรัชศกหงซี
(ค.ศ 1425) รัฐนี้ก็ส่งบรรณาการมาอีก...

จากบันทึกนี้ รัฐ “ต้าหนี่” หรือ”ป้อหนี่” เริ่มส่งบรรณาการไปจีนตั้งแต่สมัยซ่งและส่งเรื่อยมา
จนถึงสมัยหมิง อย่างไรก็ตามเนื่องจากได้กล่าวมาข้างต้นว่าจางเหย้าใจผิดว่า “ป้อหนี่” หมายถึง
ปัตตานี ซึ่งจริงๆแล้วหมายถึงบอร์เนียว การที่เขาเข้าใจผิดคงเพราะสองชื่อนี้ออกเสียงคล้ายกัน ทำให้เขา
นึกว่า “ป้อหนี่” เป็นชื่อเดิมของปัตตานี แล้วพอในศตวรรษที่ 17 ค่อยเปลี่ยนชื่อมาเป็น “ต้าหนี่”
เพราะฉะนั้นที่ข้อความที่บอกว่า ต้าหนี่ เคยส่งทูตไปถวายบรรณาการจีนตั้งแต่สมัยซ่งในคริสต์ศตวรรษ
ที่ 10 จึงไม่ได้หมายความว่าถึงปัตตานี แต่หมายถึงบอร์เนียวซึ่งเป็นรัฐที่เก่าแก่กว่าปัตตานีอยู่หลายร้อยปี
ในตอนนี้ผู้เรียบเรียง หมิงสี่อู่ ก็เข้าใจผิดด้วยเช่นกัน ใน หมิงสี่อู่ ยังมีบันทึกว่าสยาม จามปา รวีกวิ ขวา
และป้อหนี่ ต่างส่งทูตไปถวายบรรณาการในปี 1530 แต่หลังจากนั้นก็ขาดหายไปนานเนื่องจากการค้า
เอกชนขึ้นมาแทน ²⁵ “ป้อหนี่” ในที่นี้ก็น่าจะหมายถึงบอร์เนียว ด้วยเหตุนี้นักวิชาการบางคนจึงให้
ความเห็นไว้ว่าป้อหนี่เป็นชื่อที่เรียกบอร์เนียวมาตั้งแต่สมัยซ่ง แต่ในสมัยหมิงมีการเข้าใจผิดกันว่า
หมายถึงปัตตานี จึงเป็นการยากที่จะรู้รายละเอียดของปัตตานีในช่วงก่อนสมัยหมิง²⁶

ถ้ารัฐที่ไปถวายบรรณาการจีนเป็นบอร์เนียว แล้วปัตตานีเคยส่งทูตไปจีนหรือไม่ บันทึกที่ให้
ข้อมูลเกี่ยวกับการติดต่อทางบรรณาการระหว่างรัฐต่างๆกับจีนในสมัยราชวงศ์หมิง คือ หมิงสี่อู่ เป็น
บันทึกรายวันเกี่ยวกับสิ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาเกือบสามร้อยปีในราชวงศ์หมิง เมื่อมีทูตจากประเทศใดเข้า
มาถวายบรรณาการ ทางกรมหมิงจะบันทึกไว้ตั้งแต่ชื่อของคณะทูต ของบรรณาการและของตอบแทน
จากจักรพรรดิ แต่ในบรรดารัฐที่มาถวายบรรณาการจีนซึ่งมีประมาณ 10 รัฐในเอเชียตะวันออกเฉียง
เฉียงใต้้นั้นไม่พบว่ามี “ต้าหนี่” หรือปัตตานีส่งทูตไปแม้สักครั้งเดียว ²⁷ ชื่อของ “ต้าหนี่” มีปรากฏอยู่ใน
หมิงสี่อู่ อยู่บ้าง แต่ปรากฏในฐานะที่เป็นเมืองที่โจรสลัดชาวจีนเดินเรือไปมากกว่าจะเป็นรัฐที่ส่ง
บรรณาการไปจีน แสดงว่าปัตตานีไม่ได้มีความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการกับหมิงเลยแม้ในช่วงที่ปัตตานี
ตั้งตนเป็นรัฐแล้ว สาเหตุที่น่าจะมีอยู่สองประการ หนึ่งเป็นเพราะปัตตานีเป็นเมืองท่าที่มีชาวจีนไปทำ
การค้ากันเยอะอยู่แล้ว ชาวจีนเหล่านี้ลักลอบนำสินค้าจากจีนไปขายที่นั่นและนำสินค้าจากปัตตานีและ
แถบใกล้เคียงกลับไปขายที่จีน ทำให้ปัตตานีไม่จำเป็นต้องส่งทูตไปจีนเพื่อซื้อสินค้าจีน หรือมองได้
อีกประการหนึ่งคือเป็นเพราะในทางการเมืองปัตตานีเป็น “เมืองขึ้น” ของสยาม จึงไม่สามารถที่จะส่งทูต

²⁵ □□, p. 8415.

²⁶ พุจิตะ ไทโยสะจิ □□□□□□□□□□□□□□□□, □□□, 1932, pp.26. และนางาซึมิ อะคิระ (Nagazumi 1959:56).

²⁷ ข้อมูลประเทศต่างๆที่ส่งทูตไปถวายบรรณาการ ดู Reid 1993: 15-6.

ไปจีน แต่การเป็น “เมืองขึ้น” ของสยามนั้นเป็นเพียงในนาม ปัตตานียังคงมีอิสระในการปกครองตนเอง และความเป็นมิตรและศัตรูกับสยามก็มีการสลับปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาอย่างที่ซูลิพรได้ตั้งข้อสังเกตไว้ (ซูลิพร 2551:140-157) ในแง่ของนโยบายกับต่างประเทศก็เช่นเดียวกัน ถ้าปัตตานีคิดจะส่งบรรณาการไปจีนในฐานะรัฐหนึ่งก็น่าจะทำได้เนื่องจากมีชาวจีนทำหน้าที่เป็นล่ามให้อยู่แล้ว เพราะฉะนั้นเหตุผลที่ปัตตานีไม่ส่งบรรณาการไปน่าจะเป็นด้วยเหตุผลแรกมากกว่า

2) การเมืองภายใน

ถึงแม้ว่าจางเจี๋ยจะเข้าใจผิดว่ารัฐ “ป้อหนี่” หรือบอร์เนียวหมายถึงปัตตานี ทำให้เขาเข้าใจว่าปัตตานีเคยไปถวายบรรณาการจีน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าบันทึกทั้งหมดในนั้นจะหมายถึงบอร์เนียว จางเจี๋ยบันทึกเรื่องการขึ้นครองราชย์ของ “ลูกสาวกษัตริย์” ของรัฐต่าหนี่ หลังจากที่มีการเข่นฆ่าแย่งชิงราชบัลลังก์กัน ซึ่งตรงกับบันทึกใน *ฮิกายัต ปัตตานี* ทำให้เชื่อได้ว่าเรื่องราวหลังปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 ลงมาหมายถึงปัตตานี²⁸ จางเจี๋ยบันทึกว่า

...ในช่วงรัชศกวันลี่ (ค.ศ1573-1615-ผู้วิจัย) กษัตริย์ทรงประชวรและสวรรคต

พระองค์ไม่มีพระราชโอรส เกิดการทะเลาะวิวาทกันในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์

เช่นฆ่ากันตายหมด สุดท้ายตั้งหัวหน้าผู้หญิง (□□□) ให้เป็นราชินี²⁹

ใน *หมิงสี่อ* ก็มีบันทึกเรื่องนี้ไว้เช่นกันว่า

...ในช่วงรัชศกวันลี่กษัตริย์สวรรคต พระองค์ไม่มีผู้สืบทอดราชบัลลังก์ เกิดการ

ทะเลาะวิวาทกันในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ เช่นฆ่ากันตายหมด สุดท้ายตั้งลูกสาว

(กษัตริย์) (□□) ให้เป็นราชินี³⁰

เราจะเห็นได้ว่าทั้ง *ตงซี* และ *หมิงสี่อ* บันทึกเหตุการณ์ตอนนี้คล้ายกัน ต่างกันตรงที่ใน *ตงซี* บอกว่ามีการแต่งตั้ง “หัวหน้าผู้หญิง” □□□□□ แต่ใน *หมิงสี่อ* บอกว่าแต่งตั้ง “ลูกสาวกษัตริย์” □□□□□ เป็นราชินี นางาซึมิให้ความเห็นว่า “หัวหน้าผู้หญิง” ที่พูดถึงใน *ตงซี* หมายถึงมเหสีของกษัตริย์ที่สวรรคตไป นางาซึมิอ้างบันทึกของชาวฮอลันดาชื่อยาขอบ วันเน็ค ซึ่งอยู่ในปัตตานีราวปี 1601 และได้บันทึกเรื่องราวปัตตานีไว้ บันทึกของวันเน็คบอกว่ากษัตริย์ปัตตานีสวรรคต จึงให้มเหสีขึ้นครองราชย์ต่อ แต่วันเน็คไม่ได้บอกว่ากษัตริย์ที่สวรรคตไปชื่ออะไร อย่างไรก็ตามเมื่อมาเทียบปีเดียวกับใน *ตงซี* แล้ว นางาซึมิเห็นว่าเป็นช่วงเดียวกันจึงสรุปว่ารายาหญิงที่ว่าเป็นมเหสีของกษัตริย์องค์ก่อน (Nagazumi 1959: 57-

²⁸ นางาซึมิ อะคิระ (Nagazumi 1959) และลีโอนาร์ด บลูเซ (Blusse 1984) ก็พูดถึงเหตุการณ์นี้จาก *ตงซี* เช่นกัน โดยหมายความว่าถึงปัตตานี

²⁹ □□□□□□ , p. 57.

³⁰ □□□□□□ 325, p. 8415.

8) อย่างไรก็ตามเขาไม่ได้อ้างบันทึกใน *หมิงสื่อ* ที่บอกว่าแต่งตั้ง “ลูกสาว” (กษัตริย์) และไม่ได้ระบุชื่อของรายาหญิงองค์นี้ บอกเพียงแต่ว่าในบันทึกของวันเน็คเรียกว่า “ราชินีพระเจ้า” (Nagazumi 1959: 59)

แน่นอนว่าเรื่องราวการขึ้นมารายาหญิงจะต้องมีบันทึกอยู่ในพงศาวดารมลายูอย่าง *ฮิกายัต ปัตตานี* ซึ่งมีชื่อของสุลต่านแต่ละองค์และบันทึกไว้ละเอียดกว่าของจีน ถ้าดูจาก *ฮิกายัต ปัตตานี* รายาหญิงที่ขึ้นครองราชย์องค์นี้น่าจะเป็นรายาฮิยา (Hijau) ลูกสาวคนแรกในบรรดาลูกเจ็ดคนของสุลต่านมันซูร์ ซาห์ รายาฮิยาครองราชย์ระหว่างปีค.ศ 1584-1616 (Teeuw and Wyatt 1970:165) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ตรงกับบันทึกในเอกสารจีน นางาซิมิเองก็คาดว่ารายาฮิยาน่าจะขึ้นครองราชย์ราวปี 1586 ซึ่งใกล้เคียงกับฉบับของ *ฮิกายัต* แต่นางาซิมิไม่ได้นำ *ฮิกายัต* มาเทียบดูด้วยเพราะ *ฮิกายัต* ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษออกมาในปี 1970 แต่บทความของนางาซิมิชิ้นนี้เขียนในปี 1959

ใน *ฮิกายัต ปัตตานี* มีบันทึกเหตุการณ์ตอนนีได้ว่า

...จากนั้นบรรดารัฐมนตรีและขุนนางทั้งหลายก็เข้ามาในวังและรวมตัวกันอยู่ในท้องพระโรงเพื่อประชุมกันว่าจะตั้งใครขึ้นครองราชย์ต่อจากสุลต่านบาฮาตู ถ้าพูดถึงลูกๆของมาร์ฮัม บุงซู (สุลต่านองค์ก่อนชื่อมันซูร์ ซาห์) นั้น ไม่มีลูกชายแล้ว เหลือเพียงลูกสาวเท่านั้น พวกเขาจึงตั้งรายาฮิยาเป็นกษัตริย์องค์ต่อไป รายาฮิยาเป็นคนแรกที่ครองตำแหน่งราชินีในรัฐปัตตานี³¹

หากนางาซิมินำ *ฮิกายัต* มาดูด้วย อาจจะทำให้ข้อสรุปเกี่ยวกับรายาองค์นี้เปลี่ยนไป เนื่องจากใน *ฮิกายัต* รายาฮิยาขึ้นครองราชย์ต่อจากน้องชายของตนคือรายาบาฮาตู³² ไม่ได้ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระสวามี รายาบาฮาตูถูกพี่ชายต่างมารดาคือรายาบิมาลอบปลงศพพระชนม์เพราะความอิจฉา แต่รายาบิมาก็ถูกจับและถูกสังหารในเวลาต่อมา เมื่อไม่มีทายาทชายหลงเหลือ มีแต่ลูกสาวสามคน รายาฮิยาซึ่งเป็นลูกสาวคนโตของสุลต่านมันซูร์ ซาห์จึงขึ้นครองราชย์แทน และต่อมาปัตตานีก็มีรายาหญิงปกครองต่ออีก 3 องค์³³

เพราะฉะนั้นถ้าเรื่องราวใน *ฮิกายัต ปัตตานี* ถูกต้อง บันทึกใน *หมิงสื่อ* ที่บอกว่า “ลูกสาว” ขึ้นครองราชย์แทนกษัตริย์ที่สิ้นพระชนม์ไปน่าจะถูกต้องกว่าใน *ตงชี่* ที่บอกว่าเป็นมเหสี เพราะใน *ฮิกายัต* ไม่ได้พูดถึงเรื่องพระสวามีของรายาฮิยาได้เลย เรื่องที่บอกว่า “ราชินีพระเจ้า” ขึ้นเป็นราชินีเพราะพระสวามีของพระองค์สิ้นพระชนม์นั้นดูจะมีจากบันทึกของวันเน็คฉบับเดียว ซึ่งทิวและวัยอาจ ผู้แปล *ฮิกายัต ปัตตานี* เป็นภาษาอังกฤษก็ตั้งข้อสังเกตว่าเรื่องของพระสวามีของรายาฮิยานั้นยังเป็นปริศนาอยู่ (Teeuw and Wyatt 1970: 243) แต่ไม่ว่ารายาฮิยาจะขึ้นครองราชย์ต่อจากใคร เราพอจะลำดับเหตุการณ์โดยเทียบกับข้อความใน *ตงชี่* ที่เขียนไว้ได้ดังนี้

³¹ Teeuw and Wyatt 1970: 172-3.

³² แต่ใน *สยาเราะห์* บอกว่ารายาฮิยาคือลูกสาวของสุลต่านบาฮาตูร์ (Bailey and Miksic 1985:29).

³³ ดูลำดับราชวงศ์ใน Teeuw and Wyatt 1970:11.

ตาราง 2 เปรียบเทียบข้อความเกี่ยวกับการขึ้นครองราชย์ของรายาฮิเยาในเอกสาร *ตงชีหยาง* *เช่า หมิงสื่อ และ ฮิกายัต ปัดตานี*

ข้อความ	ตงชีหยางเช่า	หมิงสื่อ	ฮิกายัต ปัดตานี
1	“กษัตริย์ทรงประชวรและ สวรรคต”	เหมือนใน <i>ตงชี</i>	“...หลังจากสุลต่านมันซูร์ ^{ซาห์} ขึ้น ครองราชย์อยู่หลายปี ก็ประชวรลง...พอ พระองค์สวรรคต ก็มีการแต่งตั้งสุลต่าน ปาเต๊ะเซียมขึ้นมาเป็นกษัตริย์องค์ต่อไป (Teeuw and Wyatt 1970: 169)
2	“พระองค์ไม่มีพระราช โอรส”	เหมือนใน <i>ตงชี</i>	สุลต่านมันซูร์ ^{ซาห์} มีโอรสสองพระองค์ คือรายาบิมา ลูกคนที่ 5 (เป็นลูกของนาง สนม) และรายาบาฮาตู ลูกคนที่ 7 (Teeuw and Wyatt 1970: 165)
3	“เกิดการทะเลาะวิวาทกัน ในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ เช่น ฆ่ากันตายหมด”	เหมือนใน <i>ตงชี</i>	หลังจากที่สุลต่านมันซูร์ ^{ซาห์} สิ้นพระชนม์ พระองค์ดำริให้ตั้งหลานชายของ ตนสุลต่านปาเต๊ะ สยาม(Patik Siam) ขึ้นเป็น สุลต่านองค์ต่อไป แต่สุลต่านปาเต๊ะยังเด็ก มาก จึงให้ป้าคือรายาไฮสยาวาราชการแทน รายาบัมบังซึ่งเป็นพี่ชายต่างมารดาของ สุลต่านปาเต๊ะอีกนางจึงลอบสังหารสุลต่าน ปาเต๊ะ แต่ตัวเขาก็ถูกฆ่าต่อมาไม่นาน ต่อมา ก็ตั้งสุลต่านบาฮาตูขึ้นแทน แต่สุลต่านองค์นี้ ก็ยังเด็ก พี่ชายต่างมารดาคือรายาบิมาก็ อีกนางและลอบปลงศพพระชนม์สุลต่านบาฮาตู แต่รายาบิมาถูกจับได้และถูกฆ่าตายเช่นกัน (Teeuw and Wyatt 1970: 168-172)
4	“สุดท้ายตั้งหัวหน้าผู้หญิง ให้เป็นราชินี”	“ตั้งลูกสาว กษัตริย์ให้เป็น ราชินี”	เมื่อไม่มีพระราชโอรสเหลือ มีเพียงพระ ราชธิดา จึงมีการแต่งตั้งรายาฮิเยาขึ้น ครองราชย์ ประชาชนเรียกรายาฮิเยาว่า “พระ เจ้า” หรือราชินี เหมือนกับที่เคยเรียกรายา ไฮสยา (Teeuw and Wyatt 1970:173)

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าข้อความในเอกสารจีนทั้งสองฉบับมีใจความสั้นมากเมื่อเทียบกับ
ฉบับของภาษามลายู ในข้อความที่ 1 ของ *ตงชี* ที่บอกว่ากษัตริย์ทรงประชวรและสวรรคต ถ้าเทียบกับ

บันทึกใน *ฮิกายัต* แล้วก็น่าจะหมายถึงสุลต่านมันซูร์ ซาห์ ส่วนข้อความใน *หมิงสือ* ส่วนใหญ่ก็ตรงกับใน *ตงซี* มีเพียงเรื่องเดียวที่ไม่เหมือนกัน คือข้อความที่ 4 ที่ใน *ตงซี* บอกว่าหลังจากกษัตริย์สวรรคตแล้ว มีการตั้งหัวหน้าผู้หญิงขึ้นมา แต่ใน *หมิงสือ* บอกว่าเป็นลูกสาวกษัตริย์ ซึ่งถ้าดูจาก *ฮิกายัต* แล้ว *หมิงสือ* น่าจะถูกต้องมากกว่า

ในขณะเดียวกัน ในข้อความที่ 4 *ฮิกายัต* บอกว่า ร่ายาฮิเยามีชื่อที่ประชาชนเรียกว่า “พระเจ้า” เรื่องนี้ตรงกับที่วันเนะบันทิกไว้ (Nagazumi 1959:59) คำนี้เป็นตำแหน่งเรียกรายาหญิงของปัตตานี เพราะอย่างที่ *ฮิกายัต* บอกว่าป้าของร่ายาฮิเยาซึ่งว่าราชการแทนสุลต่านปาเต๊ะเซียม นั้น คนก็เรียกพระองค์ว่า “พระเจ้า” เช่นกัน (Teeuw and Wyatt 1970:173)

3) กลันตัน

ต่อจากเรื่องความวุ่นวายทางการเมืองของปัตตานี ใน *ตงซี* มีบันทึกเกี่ยวกับ จัหฺลันตัน หรือกลันตันไว้ดังนี้

จัหฺลันตันเป็นเมืองท่าของป้อหนี่ มีวัฒนธรรมประเพณีเหมือนป้อหนี่ ปลายรัชศกเจียจิ้ง (ปลายศตวรรษที่ 16-ผู้วิจัย) พวกโจรสลัดที่เล็ดหนีมาอยู่ที่นี่ พวกนี้มีจำนวนประมาณ 2,000 คน คอยปล้นเรือกลางทะเล ทำให้เรือสินค้าที่ผ่านไปมาได้รับความลำบาก...³⁴

ในช่วงที่จางเซี่ยเขียนบันทึก กลันตันซึ่งเป็นรัฐทางตอนใต้ของปัตตานีน่าจะเป็นเมืองท่าที่มีการค้าคึกคักอยู่ไม่น้อยเนื่องจากเป็นแหล่งชุมนุมของโจรสลัด อย่างไรก็ตามสิ่งที่น่าสนใจอีกประการคือการที่จางเซี่ยบันทึกเรื่องของกลันตันในส่วนของปัตตานี ไม่ได้แยกต่างหากเหมือนรัฐอื่นๆในคาบสมุทรมลายูเช่นมะละกา ปาหัง ยะโฮร์ ตรังกานุ และยังบอกว่ากลันตันเป็นเมืองท่าของปัตตานี แสดงว่ากลันตันในขณะนั้นคือคริสต์ศตวรรษที่ 16 อยู่ภายใต้อิทธิพลของปัตตานี เช่นเดียวกับกรณีของนครศรีธรรมราชจางเซี่ยเขียนเรื่องของเมืองนี้ในส่วนของสยาม โดยบันทึกไว้สั้นๆว่า “ลั่วคุน (นครศรีธรรมราช) เป็นเมืองขึ้นของสยาม มีอากาศและภูมิประเทศคล้ายสยามทุกประการ...”³⁵ จางเซี่ยเขียนอย่างชัดเจนว่านครศรีธรรมราชเป็นเมืองขึ้นของสยามจึงเขียนอยู่ในส่วนของสยาม ในกรณีของกลันตัน การที่บันทึกของกลันตันอยู่ในส่วนของปัตตานีก็แสดงว่าในตอนนั้นกลันตันเป็นส่วนหนึ่งของปัตตานี ถึงแม้ว่าในครั้งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 18 ปัตตานีจะถูกปกครองโดยสุลต่านราชวงศ์กลันตันก็ตาม

4) ชุมนางชาวจีน: ดาโต๊ะแซ่จาง, หลี่ก๊วย, หลินหยันหลิน

³⁴ □□□□□□, □□, p. 57

³⁵ □□□□□□ □□□□, p. 39.

ถึงแม้ว่าราชสำนักจีนจะไม่ค่อยสนับสนุนชาวจีนให้ไปทำการค้าหรือตั้งรกรากที่ต่างประเทศและบางครั้งถึงกับมองคนพวกนี้ว่าเป็นคนทรยศชาติ แต่ในการบันทึกประวัติศาสตร์ของจีนก็ยังหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะไม่พูดถึงชาวจีนและกิจกรรมการค้าของพวกเขาในประเทศต่างๆ ใน *ตงซี* มีบันทึกเกี่ยวกับคนจีนในปัตตานีว่า

ชาวจีนหลังไหลมาอยู่ที่นี่มาก มาติดต่อกันไม่ขาดสาย เมื่อเรือของจีนไปถึง คนที่นั่นก็จะให้ข้าวปลาอาหารเหมือนประเทศอื่น ตอนแรกพวกเขาจะคอยเลี้ยงต้อนรับพวกเรา แต่ตอนหลังก็ค่อยๆ เลิกประเพณีนี้ไป เกี่ยวกับการค้า ประเทศนี้ไม่เก็บภาษี แต่ถ้าเป็นการค้ากับพวกหงเหมา (ฮอลันดา-ผู้วิจย) แล้ว อย่างเช่นผ้าแพรจากเมืองหูโจว 100 ชั่ง พวกเขาจะเก็บภาษีพวกหงเหมา 5 ชั่ง แต่สำหรับคนจีนจะเก็บเหรียญเงิน 3 อีแปะ ภาษีอื่นๆ ก็เหมือนกัน ถ้าคนจีนซื้อสินค้าของประเทศนั้นแล้วลงเรือไป ก็จะไม่เก็บภาษีเหมือนแต่ก่อน³⁶

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าปัตตานีในช่วงที่ที่จางเซี่ยบันทึก คือต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นเมืองท่าที่มีชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวจีนและฮอลันดาเข้ามาค้าขายอยู่มากพอสมควร และชาวจีนที่ “หลังไหลมาอยู่” ปัตตานีนั้นก็คงเข้ามาก่อนหน้านี้แล้วจนคุ้นเคยกับคนพื้นเมือง จึงทำให้พวกเขาได้รับสิทธิพิเศษในการจ่ายภาษีน้อยกว่าชาวฮอลันดาที่เพิ่งเข้ามา คือจ่าย 3 อีแปะในขณะที่ชาวฮอลันดาจ่าย 5 ชั่ง ปัตตานีเจริญรุ่งเรืองในฐานะเมืองท่านานาชาติขึ้นมาได้หลังจากมละกาสูญเสียความเป็นศูนย์กลางการค้าไปเพราะการครอบครองของชาวโปรตุเกส ทำให้พ่อค้าต่างชาติเช่นจีนและวิจิวิหันไปทำการค้ากันที่เมืองท่าใกล้เคียงอย่างปัตตานี อาเจะห์และบันเติน (Reid 1993:16; ปียดา 2551:38-43) ในช่วงต้นศตวรรษที่ 17 เมื่อญี่ปุ่นออกเรือไปแถบทะเลใต้ ปัตตานีก็เป็นหนึ่งในนั้นด้วย ยุคการค้ากับต่างชาติของปัตตานีนั้นตรงกับ “ยุคการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” อย่างที่แอนโทนี รีดได้กล่าวไว้ (Reid 1993) บันทึกข้างต้นที่บอกว่าชาวจีนหลังไหลไปอยู่ปัตตานีมากก็เป็นอีกหลักฐานหนึ่งแสดงถึงความรุ่งเรืองในฐานะเมืองการค้าของปัตตานี

และแน่นอนว่าในบรรดาชาวจีนที่ไปตั้งรกรากอยู่ปัตตานี จะมีบางคนที่ได้เป็นขุนนางในราชสำนัก ดังกรณีของชาวจีนแซ่จาง ใน *ตงซี* บันทึกเกี่ยวกับเขาว่า

...ในสมัยก่อนคนจากมณฑลฉางโจวแซ่จาง ชื่อไม่ปรากฏ มีตำแหน่งเป็น *หน้าเต๋อ* (□□) *หน้าเต๋อ* เป็นชื่อเรียกหัวหน้าใหญ่ แต่พอประเทศเกิดการรบราฆ่าฟันกัน ดาโต๊ะกลับหนีไปเพราะกลัวพวกกบฏ พอมีผู้หญิงที่มีอำนาจตั้งตัวเป็นใหญ่ เขาก็ส่งคนไปเชิญดาโต๊ะกลับมาและคืนตำแหน่งยศถาบรรดาศักดิ์ให้ และให้ลูกสาวของดาโต๊ะเข้าออกในวัง แต่ลูกสาวของดาโต๊ะเป็นคนมีปัญหาทางจิต วันหนึ่งเธอฟ้องรายว่าพ่อของเธอคิดจะทำการกบฏ รายาตระหนักตกใจเป็นอย่าง

³⁶ □□□□□□p□59□

มาก รีบสั่งให้คนไปค้นบ้านของดาโต๊ะ แต่ดาโต๊ะฆ่าตัวตายแล้ว หลังจากนั้นผู้คนต่างพากันร้องเรียนว่าดาโต๊ะไม่ได้มีความคิดที่จะกบฏ ทำให้ราชาเสียพระทัย จับแขวนคอลูกสาวดาโต๊ะและแต่งตั้งให้ลูกชายของดาโต๊ะเป็นหัวหน้าแทน³⁷

ใน *หมิงสื่อ* ก็มีบันทึกเกี่ยวกับเหตุการณ์นี้เช่นเดียวกัน ดูจากชื่อตำแหน่ง *หน้าเต๋อ* แล้วน่าจะหมายถึงดาโต๊ะซึ่งเป็นตำแหน่งรัฐมนตรีหรือขุนนาง (Nagazumi 1960:158-9) เรื่องที่ดาโต๊ะชาวจีนผู้นี้ฆ่าตัวตายเพราะถูกกล่าวหาว่าเราไม่สามารถตรวจสอบได้ว่ามีมูลความจริงเพียงใด เพราะไม่ปรากฏเรื่องนี้ในเอกสารภาษาอื่น แต่ถ้าเป็นเรื่องจริง ก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจเพราะทำให้เรารู้ว่าในราชสำนักปัตตานีในช่วงนั้นมีชาวจีนที่ได้รับตำแหน่งขุนนางในราชสำนักปัตตานี เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อใดและรายาทีกว่าถึงนั้นเป็นใครในเอกสารจีนไม่ได้บอกไว้ แต่หากดูจากข้อความที่บอกว่า “พอมีผู้หญิงที่มีอำนาจตั้งตัวเป็นใหญ่” น่าจะหมายถึงรายาฮิเยาซึ่งขึ้นมาเป็นรายาหญิงองค์แรก แสดงว่าเหตุการณ์นี้น่าจะเกิดขึ้นในช่วงปลายศตวรรษที่ 16 ช่วงที่รายาฮิเยาขึ้นครองราชย์

ปัตตานีในฐานะเมืองท่าของโจรสลัด

ถ้าหากเราอ่านงานเขียนต่างๆ ที่เกี่ยวกับปัตตานีในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 จะพบว่าปัตตานีในช่วงนั้นเป็นแหล่งชุมนุมของโจรสลัดซึ่งคงมีหลายชาติปะปนกัน แต่ที่เยอะที่สุดน่าจะเป็นชาวจีนเกี่ยวกับเรื่องนี้ในพงศาวดารไทยและมลายูไม่ได้กล่าวเอาไว้ แต่เอกสารจีนและฮอลันดามีข้อมูลอยู่เยอะพอสมควร

การที่ทางการจีนในสมัยหมิงมีคำสั่งห้ามไม่ให้พ่อค้าไม่ว่าจะเป็นชาวจีนและชาวต่างชาติเข้าไปทำการค้าก็เนื่องจากเกรงว่าจะเป็นภัยต่อความมั่นคง ยิ่งพอชาวตะวันตกเช่นโปรตุเกสและฮอลันดาเข้ามาทำการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทางจีนยิ่งหวาดระแวงพวกนี้มากขึ้นเนื่องจากพวกนี้นำสินค้าต่างๆ มาล่อใจพ่อค้า เพื่อพวกตนจะได้เข้าไปค้าขายในประเทศจีน จีนจะมองพวกนี้และพ่อค้าจีนว่าเป็นพ่อค้าเถื่อน และมองชาวจีนที่ลักลอบออกไปทำการค้านอกประเทศว่าเป็นโจรสลัด พวกโจรสลัดถือเป็นปัญหาใหญ่อย่างหนึ่งของจีน เนื่องจากพวกเขามีที่กบดานอยู่หลายแห่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนใหญ่เป็นเมืองที่มีการค้าและพ่อค้าจีนอยู่แล้ว บ้างก็ไปก่อวุ่น บ้างก็ไปทำการค้าที่นั่น โจรสลัดทั้งชาวจีนและญี่ปุ่นเดินเรือไปตามชายฝั่งทางทะเลจีนใต้ เพื่อทำการค้าและบ้างก็ตั้งรกรากที่นั่น

บันทึกของจีนก็ให้ภาพปัตตานีในตอนนั้นไว้ว่า “ชาวจีนไปอยู่ที่นั่นกันเยอะ ปลายรัชศกเจียจิ้ง โจรสลัดจากฮกเกี้ยนและเซี่ยเห่หมินก่ออาชญากรรมแล้วก็หนีการจับกุมไปอยู่ที่นั่น พวกเขามีจำนวนรวมกัน 2,000 กว่าคน”³⁸ ในสายตาของทางการจีน ปัตตานีดูจะไม่ได้เป็นอะไรมากไปกว่าแหล่งกบดาน

³⁷ □□□□□□p□57□

³⁸ □□□□□ 325□□□□ 213□□□□□□.8415□

ของโจรสลัด แต่ในทางกลับกันการที่มีโจรสลัดไปที่นั่นเยอะก็เป็นที่สะท้อนถึงความคึกคักทางการค้าของปัตตานีและเมืองท่าอื่นๆในแหลมมลายู

จากบันทึกของจาขอบ วันเน็ค พ่อค้าชาวจีนและลูกหลานชาวจีนที่อาศัยอยู่ในปัตตานีมักจะเดินทางไปทำการค้าในเมืองใกล้เคียงเช่นสยาม นครศรีธรรมราช กัมพูชา โคชินไชน่า ปาหัง และไปไกลถึงมัลกะซาร์และบอร์เนียวเพื่อนำสินค้าจีนเช่นเครื่องถ้วยชาม กาต้มน้ำและสินค้าที่ทำด้วยเหล็กไปขายและนำข้าวสาร ไม้ทำบ้านและอาหารชนิดอื่นๆกลับมา (Nagazumi 1960:162-3)

นอกจากนี้บันทึกของโอลิวีเยร์ วันนอร์ทก็ให้ข้อมูลเพิ่มเติมที่น่าสนใจและสามารถนำมาเทียบกับเอกสารจีนได้ว่า

ชาวจีนเหล่านี้ไม่ได้เป็นประชากรของจักรพรรดิจีน พวกเขาอาศัยอยู่ที่เมืองที่ชื่อปัตตานีในชายฝั่งทะเลของสยาม พวกเขาอาศัยอยู่ที่นั่น อยู่ภายใต้การปกครองของกษัตริย์หนึ่งองค์ แต่พวกเขามีกฎหมายเหมือนของกฎหมายของจีน เพราะพวกเขาอาจจะเคยเป็นโจรสลัดมาก่อน หนีจากเมืองจีนมา บ้างก็โดนไล่ออกจากที่นั่น ตอนนี้อยู่ที่ปัตตานี... ที่นั่นมีท่าเรือเหมาะสำหรับจอดเรือ พวกเขาออกไปทำการค้ากับเมืองในแถบตะวันออกของอินเดีย ถ้าพวกเขาเห็นเรือไม่ว่าจะเป็นเรือของจีนหรือเรือของผู้อื่นที่นำจะนำกำไรมาได้ ก็จับเรือนั้นไว้ พวกเขาสามารถเป็นเจ้าของทะเลได้ แต่ถ้าในท่าเรือของพวกเขาเองทุกคนทำการค้าได้อย่างเสรี³⁹

โอลิวีเยร์สันนิษฐานว่าคนจีนที่หนีมาปัตตานีส่วนหนึ่งเคยเป็นโจรสลัด และมาอยู่ปัตตานี ทำการค้ากับต่างชาติ คุมท่าเรือและคุมอ่าวบริเวณนั้นจนเป็น “เจ้าทะเล” ได้ ตรงนี้ตรงกับในสำเนาที่ญี่ปุ่นตอบกลับหลีกุ้ย เพราะเขามีตำแหน่งเป็น “กษัตริย์ผู้ปกครองทะเล” เราคงสรุปไม่ได้ว่าหลีกุ้ยเคยเป็นโจรสลัดที่หนีมาจากจีน แต่เขาก็คงเข้าข่ายที่โอลิวีเยร์บรรยายไว้ คือมาจากจีนและอยู่ปัตตานีจนมีอิทธิพลในแถบชายฝั่งคุมการค้ากับต่างชาติ ทั้งหลีกุ้ยและหลินหยินหลินจึงฉวยโอกาสเป็นตัวแทนของปัตตานีติดต่อกับญี่ปุ่น

ชาวจีนในช่วงที่ปัตตานีรุ่งเรืองทางการค้านี้มีจำนวนเท่าไร บันทึกการเดินทางเรือของลูกเรือจีนที่เข้ามาค้าขายในปัตตานีในช่วงหลังของศตวรรษที่ 17 บอกว่าในปัตตานีนั้นมีประชากรประมาณ 10,000-20,000 คน⁴⁰ ซึ่งเป็นจำนวนที่ใกล้เคียงกับที่บันทึกของยาขอบ วันเน็คที่บอกว่า “ในเมืองและนอกเมืองปัตตานีรวมทั้งอาณาเขตโดยรอบมีคนอาศัยอยู่ 10,000 คนขึ้นไป หนึ่งในสามเป็นคนมาเลย์หรือมุสลิม

³⁹ Ijzerman, J.W.ed; : De Reis om de Wereld door Olivier van Noort 1598-1601.vol.1, 's-Gravenhage 1926, p.24. อ้างถึงใน Nagazumi 1960:163,174.

⁴⁰ □□□□□□□□□□ 1270; Reid 1993: 71,73.

อีกหนึ่งในสามเป็นคนจีนรวมทั้งพวกลูกครึ่ง อีกหนึ่งในสามเป็นคนสยาม”⁴¹ อย่างไรก็ตามแอนโทนี รีด สันนิษฐานว่าประชากรของปัตตานีในคริสต์ศตวรรษที่ 17 น่าจะอยู่ระหว่าง 20,000 ถึง 50,000 คนซึ่งมีจำนวนพอๆกับยะไข่ เวียงจันทน์และพนมเปญ(Reid 1993:71-3) เพราะฉะนั้นจำนวนของคนจีนในสมัยนั้นน่าจะไม่มีต่ำกว่า 5,000 คน⁴²

เรื่องราวเกี่ยวกับชาวจีนในปัตตานีมีบันทึกค่อนข้างกระจัดกระจาย อย่างไรก็ตามมีนักวิชาการชาวจีนชื่อหลินเจียวได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับชาวจีนจากเอกสารภาษาต่างๆไว้อย่างละเอียด⁴³ จากงานศึกษาของหลิน เจียวที่มีบทบาทในปัตตานีในสมัยที่ปกครองโดยรายามีหลายคน แต่เรื่องที่คนไทยรู้จักกันมากที่สุดเห็นจะเป็นเรื่องของหลิมโต๊ะเคี่ยมและหลิม (หรือลิม) กอเหนียว

ถ้าดูจาก “พงศาวดารเมืองปัตตานี” “หลิมโต๊ะเคี่ยม” เป็นชาวจีนจากมณฑลก๊กเกี้ยน ไปปัตตานีเป็นช่างหล่อปืนพญาตานี เขามีน้องสาวชื่อ “เก๋าะเหนียว” หรือ “ลิมกอเหนียว” ซึ่งต่อมาเป็นที่รู้จักกันในฐานะเจ้าแม่ลิมกอเหนียว ในพงศาวดารบันทึกว่าเก๋าะเหนียวไปตามหาพี่ชายของตนคือหลิมโต๊ะเคี่ยมซึ่งไปเป็นช่างหล่อปืนใหญ่ให้กับนางพระยาปัตตานี หลิมโต๊ะเคี่ยมแต่งงานกับสาวชาวมลายูที่นั่น เก๋าะเหนียวอ่อนวอนให้พี่ชายตนกลับเมืองจีนเท่าใดก็ไม่สำเร็จจึงเสียใจและฆ่าตัวตายอยู่ที่นั่น หลิมโต๊ะเคี่ยมจัดแจงศพของน้องสาวและฝังไว้ในตำบลบ้านกะเสะ คนแถบนั้นยกย่องเก๋าะเหนียวว่าเป็นผู้หญิงบริสุทธิ์และรักชาติตระกูล จึงเซ่นไหว้ทุกปีที่หลุมฝังศพเก๋าะเหนียว พงศาวดารบรรยายเกี่ยวกับหลิมโต๊ะเคี่ยมต่อว่าเขายพยายามหล่อปืนพญาตานี แต่หล่อเท่าใดก็ไม่สำเร็จจึงสาบานว่าจะเอาชีวิตเข้าแลก ในที่สุดก็หล่อสำเร็จและตนก็จบชีวิตลง⁴⁴

เรื่องราวหรือตำนานของหลิมโต๊ะเคี่ยมดูจะเป็นที่เลื่องลืออยู่พอสมควร เพราะใน *สยาห์เราะปะตานี* ก็พูดถึงเขาเช่นกัน แต่เรื่องราวแตกต่างกันไปเล็กน้อย ใน *สยาห์เราะ* ไม่ได้บอกว่าเขาเป็นช่างหล่อปืนแต่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าคนเก็บภาษีสินค้าเข้าและสินค้าออกที่ท่าเรือที่ปัตตานี และได้บันทึกถึงน้องสาวของเขาเช่นกัน โดยให้ข้อมูลว่าหลังจากที่ลิมกอเหนียวตายไป คนจีนแถบนั้นที่มีความศรัทธาในตัวเธอนำไม้หิมพานต์ไปแกะสลักเป็นรูปเธอแล้วนำไปกราบไหว้บูชา (Bailey and Miksic 1985:40)

⁴¹ Jacob van Neck, Kort ende Waerachtigh Verhael van de tweede Schipvaert by de Hollanders Oost-Indien gedaen, onder den Heer Admiraal Jacob van Neck, getogen uyt het Journael Roelof Roelofs;vermaender op't Schip Amsterdam, end doorgaens uyt andere Schrijvers vermeerderd. (อ้างถึงใน Nagazumi 1960:158)

⁴² อย่างไรก็ตามประชากรโดยรวมในช่วงปลายศตวรรษที่ 17 ลดลงเหลือ 15,000 คน (Reid 1993: 71) ตัวเลขนี้อาจจะเป็นตัวเลขประมาณการ แต่ก็แสดงให้เห็นว่าความเป็นเมืองท่าของปัตตานีรุ่งเรืองในช่วงต้นศตวรรษแต่ขนาดของเมืองลดลงในปลายศตวรรษ

⁴³ □□□□□□□□□□1946□

⁴⁴ กรมศิลปากร 2545: 342-3.

จะเห็นได้ว่าในบันทึกของจีนไม่มีที่บอกว่าเขาไปหล่อปั้นที่ปัตตานีเลยแม้แต่น้อย ส่วนเรื่องของน้องสาวเขาก็ไม่มีบันทึกไว้ เป็นไปได้ว่าชื่อของลี้มโตะเคี่ยมอาจเป็นที่เลื่องลือจนคนในปัตตานีเอามาผนวกเป็นตำนาน หรือเขาอาจหนีจากจีนแล้วไปตั้งรกรากอยู่ที่ปัตตานีแล้วทำงานในราชสำนักจริง แต่จีนอาจไม่รู้ ถึงรู้แต่อาจไม่สนใจจะบันทึกเรื่องราวเหล่านี้ เพราะไม่ได้เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ชาติตน แต่ไม่ว่าตำนานนี้จะเป็นเรื่องจริงหรือไม่ อย่างน้อยก็สะท้อนให้เห็นว่าชาวจีนในสมัยนั้นอาจถูกมองว่าเป็นโจรปล้นสดมภ์หรือเป็นเพียงพ่อค้า แต่พอไปตั้งรกรากที่อื่นโดยเฉพาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กลับได้รับยกย่องให้เป็นหัวหน้า

นอกจากเรื่องโจรสลัด เอกสารจีนยังมีบันทึกเกี่ยวกับการที่ปัตตานีกลายเป็นฐานการค้าของชาวฮอลันดาในการเข้าไปลักลอบทำการค้าที่เมืองชายฝั่งของจีน ในบันทึกเกี่ยวกับโปรตุเกสใน *ตงซี* มีบันทึกว่า

พอพวกโปรตุเกสยึดลูซอนได้⁴⁸ ก็ไปทำการค้าที่เมืองเซียงซาน (□□) (ในกวางตุ้ง-ผู้วิชัย) พวกเหอหลัน (ฮอลันดา-ผู้วิชัย) ใฝ่ฝันอยากจะทำการค้าที่นั่นบ้าง พวกเขาจึงนำเรือรบขนาดใหญ่เดินเรือไปมาระหว่างชาวและต๋านี่ สร้างโกดังทำด้วยดินเหนียวและทำเป็นแหล่งชุมนุมกันที่นั่น เดิมประเทศนี้อยู่ห่างไกลจากจีนมาก แต่พวกเขาปรารถนาอยากเข้ามาใกล้จีน ครั้งหนึ่งพวกเขาเคยไปลูซอน แต่ลูซอนไม่ยอมร่วมมือแล้วก็ไปเซียงซาน ก็ถูกคนที่นั่นต่อต้าน ก็เลยกลับไปและทำตัวไร้ยางอายเหมือนหมาป่าทุกปี⁴⁹

บันทึกข้างต้นแสดงให้เห็นถึงมุมมองของชาวจีนต่อชาวตะวันตก ว่าเป็นพวกที่พยายามทุกวิถีทางเพื่อจะได้เข้ามาทำการค้ากับจีน และจีนก็ดูถูกดูแคลนคนพวกนี้ จีนสมัยหมิงนั้นปิดประเทศไม่ยอมคบค้ากับต่างชาติ จีนจะมองพ่อค้าต่างชาติว่าเป็นเหมือนโจร เป็นพวกเข้ามาก่อความวุ่นวายและหาผลประโยชน์ตลอด บันทึกนี้ยังแสดงให้เห็นว่าชาวฮอลันดาใช้ปัตตานีและปัตตาเวียเป็นฐานการค้าเพื่อต่อ ยอดไปจีนอีกที (แม้จะไม่ค่อยสำเร็จเท่าใดนัก) ใน *สยาเราะห์* มีบันทึกว่าเมื่อเรือสินค้านำโดยแดเนียล วันเดอเล็ค Daniel van der Leek เข้ามาเทียบท่าที่ปัตตานี เขาขออนุญาตรายาทำการค้าและสร้างสถานการค้าที่นั่น และรายาก็ตกลงยอม (Bailey and Miksic 1985: 32)

นอกจากชาวฮอลันดาจะได้รับอนุญาตให้เข้ามาทำการค้าในปัตตานีแล้ว พวกเขายังอาศัยชาวจีนในปัตตานีพาไปทำการค้าที่จีนอีกด้วย ทั้งใน *ตงซี* และ *หมิงซือ* ในส่วนของประเทศฮอลันดามีตอนหนึ่งที่พูดถึงเหตุการณ์เกี่ยวกับชาวจีนในปัตตานี 3 คนชื่อหลี่จิ้น (□□) พันชีว(□□) และกัวเจิน(□□)

⁴⁸ หลังจากที่โปรตุเกสได้สิทธิ์ในการทำการค้าที่เมืองมาเก๊าในค.ศ 1557 โปรตุเกสก็พยายามยึดลูซอนเพื่อเป็นฐานการค้าระหว่างจีนกับฟิลิปปินส์และเพื่อเผยแพร่ศาสนา อย่างไรก็ตามฟิลิปปินส์ก็ตกเป็นเมืองขึ้นของสเปนเมื่อสเปนยกทัพมายึดมะนิลาได้ในปีค.ศ 1571

⁴⁹ □□□□□□□ 6□□□□□□□ 127□

บทนี้ได้ศึกษาช่วงหนึ่งของประวัติศาสตร์ปัตตานีจากหลักฐานของจีนในสมัยหมิง สิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับเอกสารจีนคือสิ่งที่ตัวเอกสาร “บอก” และ “ไม่ได้บอก” เรา สิ่งที่เอกสารบอกก็คือเรื่องของการเมืองภายในปัตตานี เป็นที่น่าสนใจที่ว่าจีนทั้งสองฉบับพูดถึงเรื่องการแย่งราชบัลลังก์และการขึ้นครองราชย์ของรายาหญิงเป็นหลัก แสดงว่าเหตุการณ์ตอนนั้นเป็นเรื่องที่โด่งดังจนเข้าหูของคนในสมัยนั้น และยังมีเรื่องการค้ากับต่างชาติและชาวจีนในปัตตานีทั้งที่เข้าไปเป็นขุนนางและพ่อค้า (ซึ่งส่วนใหญ่จีนจะบอกว่าเป็นโจรสลัด) สิ่งเหล่านี้จากการนำมาเปรียบเทียบกับพงศาวดารมลายูและบันทึกของชาวฮอลันดาทำให้เราได้ข้อมูลที่รอบด้านมากขึ้น

ส่วนสิ่งที่ตัวเอกสาร “ไม่ได้บอก” หรือทำให้เรารู้เป็นนัยๆก็คือการที่ปัตตานีไม่เคยเป็นรัฐในบรรณาการของหมิง ทั้งๆที่รัฐรอบข้างของปัตตานีอย่างมะละกาและสยามต่างส่งบรรณาการไปหมิงอยู่หลายครั้ง แต่ปัตตานีไม่เคยส่งทูตไปถวายบรรณาการจีนเลย หากจะมองว่าเป็นเพราะปัตตานีเป็น “เมืองขึ้น” ของสยามจึงไม่สามารถส่งบรรณาการไปจีนก็คงฟังไม่ค่อยขึ้น เพราะเมื่อโทกูวาระ อีเอยะลี กุมอำนาจได้ในญี่ปุ่น ปัตตานีก็เริ่มติดต่อกับญี่ปุ่นในนาม “รัฐปัตตานี” อย่างเป็นเอกเทศ แต่ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลอะไรก็ตาม การที่ปัตตานีไม่มีความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนน่าจะเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ผู้เขียน *ตงซี* และ *หมิงซือ* สับสนชื่อเมืองระหว่างบอร์เนียวกับปัตตานีเนื่องจากไม่มีทูตจากปัตตานีไปให้ข้อมูลที่ถูกต้อง และยังทำให้ความรับรู้ของชาวจีนต่อปัตตานีไม่ว่าจะเป็นในระดับคนทั่วไปหรือราชสำนักจีนมองปัตตานีว่าเป็นแหล่งชุมนุมของพ่อค้าชาวจีน หรือแหล่งรวมโจรสลัดมากกว่าที่จะเป็นรัฐบรรณาการที่จงรักภักดีต่อจีน

สิ่งที่เอกสารจีนไม่ได้บอกหรือบอกไม่หมดอีกอย่างหนึ่งก็คือเรื่องของโจรสลัดชื่อหลินเต้าเจียน เขากลายมาเป็นบุคคลในตำนานที่ทั้งพงศาวดารไทยและมลายูต้องกล่าวถึง ถึงแม้ว่าพงศาวดารของไทยและของมลายูจะให้ข้อมูลแตกต่างกันไปบ้างในรายละเอียดแต่ก็แสดงถึงความสำคัญของลัทธิเต๋าศักดิ์และน้องสาวของเขา ในขณะที่เอกสารจีนพูดถึงเขาในฐานะหัวหน้ากองโจรสลัดที่หาตัวจับยากคนหนึ่งนั้นแสดงถึงมุมมองของทางการจีนที่ให้ความสำคัญกับตัวเองและมองพ่อค้าที่ออกไปทำการค้าโพ้นทะเลเป็นโจร สิ่งที่ *ฮิกายัต ปัตตานี* แสดงให้เห็นเกี่ยวกับปัตตานีคือยุคทองหรือความยิ่งใหญ่ของปัตตานีตามแบบรัฐมลายูในอุดมคติ (Malay State's prototype) (ซูลิพร 2551:136) ในทางกลับกันสิ่งที่บันทึกจีนพูดถึงเกี่ยวกับปัตตานีคือแหล่งรวมโจรสลัดและแหล่งที่ชาวจีนหลั่งไหลเข้าไปอยู่ ซึ่งไม่ใช่รัฐในอุดมคติของจีนอย่างแน่นอน ทางการจีนคงมองชาวจีนที่ไปอยู่ปัตตานีด้วยสายตาที่ไม่ไวใจ เพราะพวกเขาสมคบคิดกับพ่อค้าต่างชาติพยายามจะเข้าไปจีน นี่คือการแตกต่างที่เห็นได้ชัดจากเอกสารสองแหล่งที่มีมุมมองแตกต่างกัน และเป็นสิ่งที่น่าสนใจที่เราสามารถศึกษาได้จากกรณีของปัตตานี

บทที่ 3 นครศรีธรรมราชและสงขลาในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 □ จากหลักฐานของจีนและญี่ปุ่น

หลักฐานของจีนและญี่ปุ่นเกี่ยวกับนครศรีธรรมราชและสงขลาไม่มากนัก ถึงแม้ว่าเมืองทั้งสองก็เป็นเมืองท่าที่เก่าแก่และมีชาวจีนเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากไม่แพ้ปัตตานีก็ตาม ในสมัยที่อาณาจักรวิทเทิลเดินเรือมาเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ เมืองท่าในคาบสมุทรมลายูที่วิทเทิลเดินไปคือมะละกาและปัตตานี พอมาในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 ที่ชาวญี่ปุ่นเริ่มเดินทางมาเอเซียตะวันออกเฉียงใต้เองแทนที่วิทเทิลเดิน ชื่อของลิกอร์หรือนครศรีธรรมราชถึงเริ่มปรากฏในบันทึกของญี่ปุ่นในฐานะที่เป็นเมืองท่าทางตอนใต้และเป็นเมืองขึ้นของสยาม

อย่างที่กล่าวไว้ในส่วนของปัตตานีว่า ในเอกสารจีน ตงซีหยางเช่า มีบันทึกเกี่ยวกับนครศรีธรรมราชไว้สั้นๆว่า “ลิวคุน (นครศรีธรรมราช) เป็นเมืองขึ้นของสยาม มีอากาศและภูมิประเทศคล้ายสยามทุกประการ...”⁵² การที่คำอธิบายของเมืองนครศรีธรรมราชอยู่ในส่วนของสยามแสดงว่าชาวจีนในสมัยนั้นมองว่านครศรีธรรมราชขึ้นกับสยาม

แต่พอมาในปลายศตวรรษที่ 17 เราพบรายงานการเดินทางเรือของลูกเรือชาวจีนที่ทำการค้าที่นครศรีธรรมราชและสงขลา ในตารางที่ 1 ถึงแม้ว่าตัวเลขของเรือที่ไปสองเมืองนี้จะไม่มากเมื่อเทียบกับเรือที่ไปปัตตานี (นครศรีธรรมราช 11 ลำ, สงขลา 7 ลำ) แต่ก็ถือว่าเป็นข้อมูลสำคัญที่ทำให้เรารู้เกี่ยวกับเมืองท่าสองแห่งนี้จากสายตาของชาวจีนในสมัยนั้น

ในช่วงปี 1684 ถึงปี 1679 มีเรือจากนครศรีธรรมราชเข้านางาซากิ 11 ลำ เรือแต่ละลำจะบรรทุกลูกเรือชาวจีนประมาณ 30-60 คน เรือเหล่านี้ส่วนใหญ่ออกจากจีนแล้วนำสินค้าไปขายที่นครศรีธรรมราชเพื่อซื้อสินค้าพื้นเมืองที่นั่นอย่างเช่นไม้ฝาง น้ำตาลทรายแดง หนังกวางและเขี้ยว ก่อนที่จะนำไปขายต่อที่นางาซากิ แต่ในจำนวนนั้นก็มีบางลำที่ออกจากนครศรีธรรมราชเป็นที่แรกแล้วค่อยแวะเมืองท่าที่จีนเพื่อซื้อผ้าดิบแล้วค่อยเข้านางาซากิ เรื่องเกี่ยวกับนครศรีธรรมราชส่วนใหญ่จะอยู่ในบันทึกฉบับต่างๆ กล่าวถึงการที่นครศรีธรรมราชเคยมีเจ้าเมืองเป็นขุนนางชาวญี่ปุ่นชื่อยามาดะ นางามาสะ เขาได้รับการแต่งตั้งจากกษัตริย์สยามให้มาปกครองที่นั่นในช่วงค.ศ 1620-1630 (แต่จริงๆแล้วการส่งยามาดะมาเป็นเจ้าเมืองนครนั้นเป็นการลงโทษเพราะพระเจ้าปราสาททองต้องการกำจัดยามาดะและพวกพ้องซึ่งอยู่ฝ่ายพระอาทิตย์วงษ์ในออกไปจากราชสำนัก) ลูกเรือชาวจีนที่ไปนครศรีธรรมราชในปี 1689 รายงานว่ายามาดะถูกฆ่าเสียชีวิตไปเมื่อหลายปีที่แล้ว ลูกชายเขาขึ้นเป็นเจ้าเมืองแทนและปกครองเมืองอย่างสงบสุข⁵³

⁵² □□□□□□ □□□□, p. 39.

⁵³ รายงานของเรือหมายเลข 45 □□□□□□□□ p. 1116-7; Ishii 1998: 132-3.

ถึงแม้ว่าชาวจีนจะรู้ว่านครศรีธรรมราชเป็นเมืองขึ้นของสยาม แต่พวกเขาก็บอกว่าเมืองนี้เคยเป็นของ “ชวา” เหมือนกรณีของปัตตานี⁵⁴ แสดงว่าพวกเขามองว่าศาสนา ภาษาและวัฒนธรรมของนครศรีธรรมราชนั้นได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมมลายูอยู่ด้วยกัน ในปี 1690 ลูกเรือรายงานว่านครศรีธรรมราชถูกปัตตานียกทัพมาโจมตี ซึ่งตรงกับรายงานของลูกเรือที่ออกจากปัตตานีในปีเดียวกัน ในรายงานบอกว่าปัตตานียกทัพ 10,000 คนไปนครศรีธรรมราชแต่โดนกองทัพจากสยามลงมาปราบปัตตานีผู้กองทัพของสยามไม่ได้ทำให้ต้องยอมส่งบรรณาการไปสยามเหมือนที่เป็นมา⁵⁵

อีกเหตุการณ์หนึ่งที่อยู่ในรายงานคือตอนที่สยามยกทัพมาตีปัตตานีเนื่องจากปัตตานีไม่ยอมส่งบรรณาการ ลูกเรือรายงานว่าในจำนวนกองทัพที่สยามยกทัพไปปราบปัตตานีนั้นมีคนจากนครศรีธรรมราชอยู่ด้วย แสดงว่านครศรีธรรมราชเป็นหัวเมืองภาคใต้ที่สำคัญของสยามในด้านกำลังพล แต่พวกเขาไม่ค่อยชำนาญการรบและไม่มีอาวุธหรือเกราะป้องกันตัวที่ทันสมัย มีเพียงมีดสั้น และไม่ใส่เสื้อผ้า⁵⁶ นี่คงเป็นเหตุผลทำให้ทหารสยามไม่สามารถขึ้นเขาไปโจมตีกองทัพของปัตตานีได้ จึงได้แต่รออยู่บริเวณเชิงเขาให้ปัตตานีออกมาเอง ในสายตาของชาวญี่ปุ่นเอง นครศรีธรรมราชดูจะมีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองที่ยามาตะ นางามาสะได้รับแต่งตั้งให้ปกครองเมือง ในบันทึก ชื่อโคอิจิรัน ที่เขียนขึ้นในปลายสมัยเอโดะก็พูดถึงนครศรีธรรมราชและปัตตานีตอนที่ยามาตะไปที่นั่น และเป็นเมืองที่เรือสำเภาจีนไปทำการค้า และบอกว่าคนนครศรีธรรมราชไม่เคยเดินเรือไปญี่ปุ่น ชาวจีนมักไปต่อเรือที่นั่น⁵⁷

ส่วนในกรณีของสงขลานั้น มีรายงานของลูกเรือสำเภาอยู่ 7 ฉบับ แสดงว่ามีเรือไปที่นั่นและเข้านางาซากิเพียง 7 ลำในช่วงค.ศ.1686 ถึง 1697 ประวัติศาสตร์ของสงขลาในช่วงนี้มีบันทึกอยู่น้อยแต่เราก็พอจะมีข้อมูลเบื้องต้นอยู่บ้าง คือในสมัยสมเด็จพระนเรศวร (ปลายศตวรรษที่ 16) สงขลาอยู่ใต้การปกครองของสุลต่านแต่ก็ขึ้นกับสยามเช่นเดียวกัน แต่พอมาในปี ค.ศ. 1642 ในสมัยพระเจ้าปราสาททอง (ค.ศ.1629-1656) ก็พยายามแยกตัว พอมาในสมัยพระนารายณ์ (ค.ศ. 1656-1688) สงขลาถูกลบยอมเป็นเมืองขึ้นของสยามอีกครั้งโดยส่งทูตไปถวายบรรณาการในขณะเดียวกันสงขลาที่ส่งบรรณาการไปยังปัตตานีซึ่งเป็นรัฐสุลต่านด้วย (Ishii 1998: 143-4) หากมองจากที่ตั้งของสงขลาแล้ว สงขลาตั้งอยู่ระหว่างนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นหัวเมืองทางใต้ที่สำคัญของสยามกับปัตตานีซึ่งเป็นรัฐที่มีอำนาจทางการเมืองมากกว่า ทำให้ฐานะของสงขลาอยู่ตรงกลางระหว่างสองรัฐใหญ่

งานศึกษาของยงยุทธ (2550:181-225) ชี้ว่าในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 สงขลาข่มขืนต่ออยุธยาโดยอยู่ภายใต้การควบคุมของนครศรีธรรมราชอีกที แต่ในช่วงนั้นเจ้าเมืองสงขลา ก็พยายามปลีกตัวออกจากอิทธิพลของนครศรีธรรมราชมาอยู่ในสถานะที่มี

54 รายงานของเรือหมายเลข 74□□□□□□□p. 1260-1; Ishii 1998: 133.

55 เหมือนช้างบน

56 รายงานของเรือหมายเลข 62□□□□□□□p. 1474-5; Ishii 1998: 136.

57 □□□□□□□□□□□p.507-28.

อำนาจทางการเมืองที่อิสระ (ยงยุทธ 2550:188) และชี้ว่าสงขลาอยู่บนขอบการปกครองของสยาม และยังขยายอิทธิพลไปยังหัวเมืองภาคใต้อื่นๆ ส่วนในทางการค้านั้นก็มีความคึกคักมากเพราะมีสินค้า เยอะและมีเส้นทางทางน้ำที่เชื่อมทะเลอันดามันกับอ่าวไทย อย่างไรก็ตามเมื่อเราเอาบันทึกของลูกเรือ ชาวจีนมาดูประกอบ จะพบว่าสงขลาในช่วงเวลาเดียวกันนี้ไม่ได้เป็นรัฐที่เข้มแข็งแต่อย่างใด ในรายงาน ของลูกเรือสำเภาก็ไปสงขลาส่วนใหญ่ถ้าไม่บอกว่าสงขลาขึ้นกับสยามก็จะบอกว่าขึ้นกับปัตตานี เช่นเรือ หมายเลข 69 ที่ออกจากสงขลาเข้านางซาภิในปี 1694 รายงานว่า “เราออกเรือจากสงขลาซึ่งอยู่ใน อาณาจักรสยาม...”⁵⁸ ในขณะที่เรือหมายเลข 40 ซึ่งออกจากสงขลาและเข้านางซาภิในปีเดียวกันกับเรือ หมายเลข 69 บอกว่า “เราออกเรือจากสงขลาซึ่งอยู่ใต้การปกครองของปัตตานีในชวา ถึงแม้ว่าปัตตานี จะอยู่ในชวา แต่ปัตตานีเป็นเมืองขึ้นของสยามจึงส่งบรรณาการไปสยาม สงขลาที่ส่งบรรณาการไปให้ ปัตตานีเช่นกัน...”⁵⁹

ความเห็นที่ว่าสงขลาขึ้นกับใครอาจแตกต่างกันไปบ้างในหมู่ลูกเรือชาวจีน แต่ก็แสดงความรับรู้ เดียวกันคือสงขลาขึ้นกับรัฐซึ่งมีอำนาจมากกว่า ไม่ได้เป็นรัฐที่ “อิสระ” ชักทีเดียว เราอาจจะต้องอธิบาย ความหมายของคำว่า “ขึ้นกับ” ให้มากกว่านี้ ถ้าในทางปฏิบัติคือการที่รัฐเล็กกว่าส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทอง ไปให้รัฐที่มีอำนาจเหนือกว่าเท่านั้นส่วนการปกครองภายในเช่นการแต่งตั้งขุนนางเป็นอำนาจของรัฐนั้นๆ แต่การที่ในรายงานหลายฉบับบอกตรงกันว่าสงขลาขึ้นกับสยามและปัตตานี หรือการที่บอกว่าปัตตานี ขึ้นกับสยามนั้นก็แสดงว่ามีบางอย่างบอกให้พวกเขารับรู้สงขลาอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐทั้งสอง

ส่วนการที่ยงยุทธบอกว่าสงขลาเป็นเมืองที่คึกคักทางการค้า นั้นในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 อาจเป็นเช่นนั้น ในรายงานของลูกเรือก็บอกว่าสงขลาทำเรือที่เหมาะแก่การจอดเรือไม่เหมือนปัตตานีที่มีโคลนเยอะ และยังมีเมืองตอนในที่อุดมสมบูรณ์ สามารถปลูกข้าวได้มาก และมีคนจีนอยู่ถึงครึ่งหนึ่งของประชากรทั้งหมด⁶⁰ แต่ตัวเลขของเรือสำเภาก็เข้าไปทำการค้าในสงขลาเพียง 7 ลำ น้อยเป็นลำดับ รองสุดท้ายจากเมืองท่า 8 แห่งที่เรือสำเภาดำเนินเรือไป (ดูตาราง 1) ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์พระองค์ ทรงมีดำริจะยกสงขลาให้ฝรั่งเศสแต่ฝรั่งเศสก็ไม่ได้สนใจที่จะเข้ามาตั้งฐานการค้าที่นั่น (ยงยุทธ 2550:198) จะเห็นได้ว่าในปลายศตวรรษที่ 17 สงขลาไม่ใช่เมืองที่ดึงดูดพ่อค้าต่างชาติสักเท่าใดนัก อาจ เป็นเพราะว่าเมืองรอบข้างเช่นนครศรีธรรมราชและปัตตานีมีชุมชนจีนที่ใหญ่กว่าจึงดึงดูดเรือต่างชาติได้ มากกว่า

58 □□□□□□□□p. 1687-8; Ishii 1998:147.

59 □□□□□□□□p. 1647-8; Ishii 1998:146-7.

60 รายงานของเรือหมายเลข 64□□□□□□□□p. 1573-4; Ishii 1998: 145-6.

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. 2545. “พงศาวดารเมืองปัตตานี”. ใน *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก*. เล่ม 6, กรุงเทพฯ:กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- ครองชัย หัตถา. 2551. *ประวัติศาสตร์ปัตตานีสันยอาณาจักรโบราณถึงการปกครอง 7 หัวเมือง*. กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฐลีพร วิรุณหะ. 2550. “ความคิดบางประการเกี่ยวกับความสัมพันธ์ไทย-มลายูในมิติประวัติศาสตร์” ใน *คาบสมุทรไทยในราชอาณาจักรสยาม*. ยงยุทธ ชูแว่น (บก.) กรุงเทพฯ: นาคร.
- , 2551. *บุหงารายา ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าของชาวมลายู*. กรุงเทพฯ: ศักดิโสภณการพิมพ์.
- ปิยดา ชลวร. 2551. “เมืองท่าโบราณในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และการค้ากับบริวาร” *วารสารศิลปศาสตร์*. ปีที่ 7 ฉบับที่ 2.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). 2547. *รัฐปัตตานีใน “ศรีวิชัย” เก่าแก่กว่ารัฐสุโขทัยในประวัติศาสตร์*. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.
- ยงยุทธ ชูแว่น (บก.). 2550. *คาบสมุทรไทยในราชอาณาจักรสยาม: ประวัติศาสตร์ตัวตนของภาคใต้สมัยอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ: นาคร.
- อนันต์ วัฒนานิก. 2531. *ประวัติเมืองลังกาสุกะ เมืองปัตตานี*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- ฮิรอนิม ชุกรี. 2541. *ประวัติราชอาณาจักรมลายูปัตตานี*. ดร. หะสัน หมัดหมานและมะหามะซากี เจ๊ะหะ (แปล) โครงการจัดตั้งสถาบันสมุทรรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- อุ๋นยูนเจียว. 1946. □□□□□□□□□□ (ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์).
- Bailey, Conner and Miksic, John (trans.). 1985. Ibrahim Syukri. *History of the Malay Kingdom of Patani: Sejarah Kerajaan Melayu Patani*. Silkworm Books.
- Andaya, Leonard and Andaya, B. Watsan. 1982. *History of Malaysia*. London: Macmillan.
- Blusse, Leonard. 1984. “Paradise Lost: A 17th Century Account of Pattani.” *Historical Documents and Literary Evidence: International Conference of Thai Studies*, Bangkok., 17pp.
- Iwao Seiichi. 1985. *Shu-in sen Boeki Shi no Kenkyu: Shinpan*. Tokyo: Kikawa Kobunkan.
- Montesano and Jory. (ed.) 2008. *Thai South and Malay North*. Singapore: NUS press.
- Nagazumi, Akira. 1959. □□□□□□□□□□□□□□□□-17 □□□□□□□□ 1-□□□□□□□□1.
- Nagazumi, Akira. 1960. □□□□□□□□□□□□□□□□□□- 17 □□□□□□□□ 2-□

Nagazumi Yoko. 2001. □□□□□□□□□□

Ogawa, Takashi. 1998. □□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□.

Ooi, Keat Gin (ed.). 2004. *A Historical Encyclopedia from Angkor Wat to East Timor*.
Oxford Press.

Reid, Anthony. 1993. *Southeast Asia in the Age of Commerce 1450-1680*. Vol. 2., Yale
University Press.

Teeuw, A. and David K.Wyatt. 1970. *Hikayat Patani: the story of Patani*. 2 Vols., M. Nijhoff.

Yoneo, Ishii (ed.). 1998. *The Junk Trade from Southeast Asia: Translation from Tosen
Fusetsu- gaki, 1674-1723*. Singapore: The Institute of Southeast Asian Studies.

Yoshiaki, Komai (Trans.). 1973. "Tung His Yang K'ao (□□□□) Part 3." □□□□□□□ 12□

Wheatley, Paul.1961. *The Golden Khersonese: Studies in the Historical Geography of the
Malay Peninsula Before A.D 1500*. Kuala Lumpur, University of Malaya Press.

[illegible]

Output ที่ได้จากโครงการ

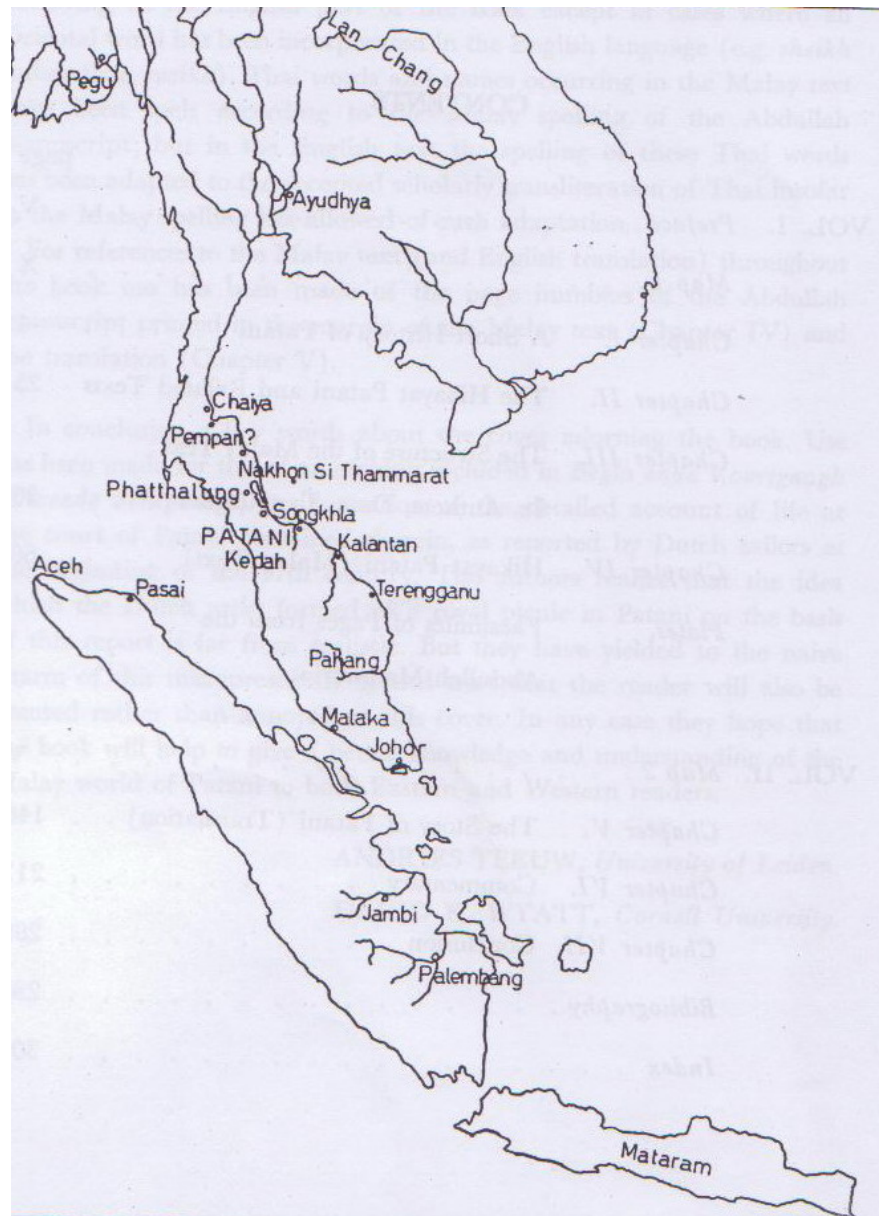
- 1) เอกสารประกอบการสัมมนานานาชาติ 10th International Conference on Thai Studies ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 9-11 มกราคม 2551 เรื่อง “Pattani in the 16th to 18th centuries: a study from Japanese documents” (เอกสารประกอบการสัมมนาอยู่ในภาคผนวก)
- 2) บทความเรื่อง “ปัตตานีในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17: จากหลักฐานของจีน” รัฐศาสตร์สาร ปี 2552

ภาคผนวก

1. แผนที่เอเชีย

2. แผนที่เมืองท่าในคาบสมุทรลพบุรี

ที่มา Teewu and Wyatt 1970.

3. เรือสำเภาจีนจากที่ต่างๆในจีน

福州造り広東出シ船

(8) 広南船

厦門船

(10) 厦門船

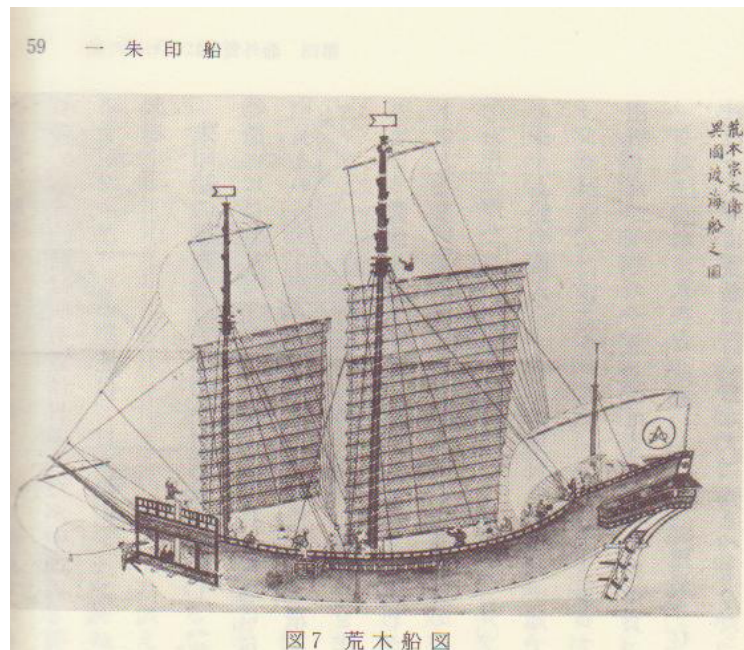

厦門船

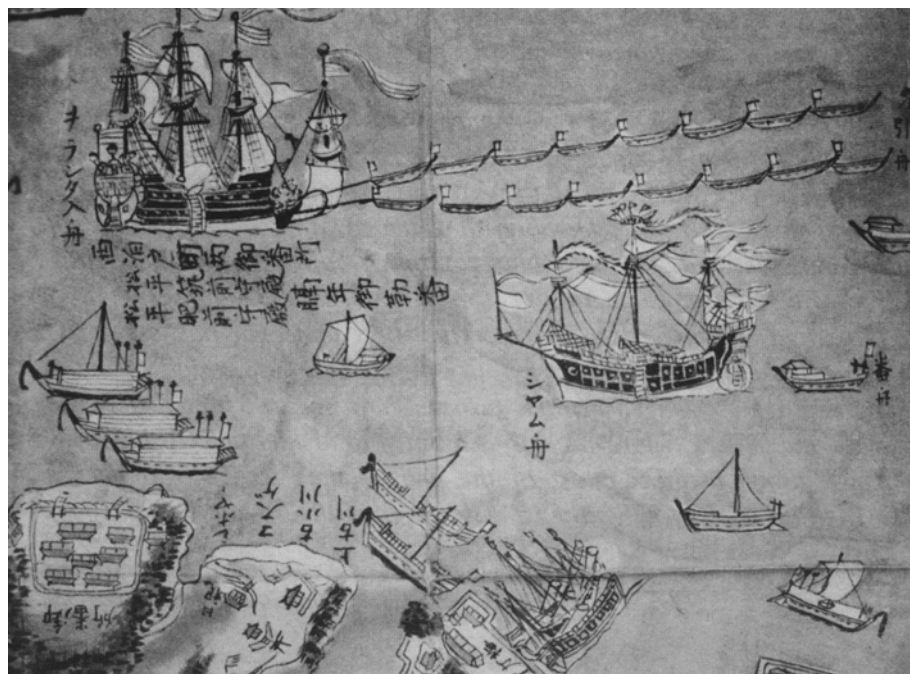
(12) 厦門船

4. เรือ ซูอิน จากญี่ปุ่น

ที่มา Nagazumi Yoko 2001

5. เรือสำเภาจีนจากประเทศต่างๆกำลังเทียบท่าที่เมืองนางาซากิ

ที่มา Ishii 1998

6. เอกสารญี่ปุ่นเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

จากห้องสมุดมหาวิทยาลัยวริกิว ประเทศญี่ปุ่น

7. เอกสารประกอบการสัมมนา

Pattani in the 16th to 18th centuries: A study from Japanese documents

Piyada Chonlaworn
Thammasat University
U2piyada@yahoo.com

Introduction

The history of Pattani in the 16th to the 18th century can be traced from several foreign sources such as Malay, Dutch and Chinese. Japanese documents is another material that provides some informatin about the polity. This is because Pattani had, though not as much as Siam, a diplomatic and trading relationship with Japan during the period of 1599 to 1709. Japan's surviving records about Pattani were written in different forms. It first starts with a formal correspondences between Pattani's high ranking official and Edo's first *Shogun*, Tokugawa Ieyasu.

The correspondence between the two countries, however, did not last long. Between 1630s and 1853 Edo regime closed her door to foreigners, allowing only Chinese and Dutch merchants to come to trade at Nagasaki. Instead of sending ships straight from Chinese sea coast to Nagasaki, a large number of Chinese junks sailed to ports like Annam, Siam, Ligor and Pattani to get merchandises there before going to Nagasaki. This way the Japanese could get commodities from Southeast Asia where she had no direct contact with. Apart from goods, they also got the information and current political situation of that place. In Pattani case, every junk departing from Guangdong, Amoy and Ningbo going to Pattani had to report their journey experience and what was going on in Pattani to the Nagasaki officials upon arrival. For Edo, Information seemed to be needed as well as merchandises in the time of seclusion. Thanks to this junk trades we are able to know some details of Pattani, where 17 ships left for Nagasaki during 1685-1709.

Written evidence of the contact between Japan and Pattani so far are not found after 1709. This, however, does not mean that the Japanese stopped recording things about the far-away polity in the Malay peninsular. Gazetteers about foreign countries compiled by historian scholars in the Edo period(1603-1868) still includes Pattani and other nearby states in their works. How did they get the information about Pattani? What did they write about the place? Does the way they recorded reflect the Japanese perspective toward Pattani? Together with tracing back the history of Pattani from Japanese source, this paper tries to answer these questions.

1. Diplomatic and Trade relations : 1599-1709

letters

Official Contacts between Japan and Pattani were revealed in three letters written in 1599, 1602 and 1606. In 1599 Tokugawa Ieyasu sent a reply to “Fenghai-wang Shi-ri-ta-na Li-gui” of Pattani, expressing his thanks for the gift received. From this letter Pattani seemed to send envoy to Edo sometimes earlier. The name of the recipient does not indicate the name of Pattani Raja who should have been in position by then. It rather represents a Chinese whose name is Li-gui with a position called “Fenghai Wang”ⁱ or the King who rules the sea. From this title it can be asserted that this person is a powerful courtier in Pattani. From the fact that Ieyasu sent the letter to him, Nagazumi points out that Japan must have regarded this person the king of Pattani or someone equivalent to Shogunⁱⁱ. From the content in the reply, Shi-ri-ta-na Li-gui had dispatched an envoy with a letter sometimes before 1599.

In 1602 Ieyasu sent another reply to an official called “Lin Yi Lin”, saying about trading ships from Japan to Pattani that seemingly led to political riots there. And again in 1606 he sent another one, which seems to be the last one. But this time he wrote to the Queen of Pattani, who, according to Malay source, is supposed to be Raja Hijau, reigning between 1584-1616.ⁱⁱⁱ In this letter he apologized the Queen about Japanese pirates who caused violence and trouble to Pattani and asked Pattani to impose a severe punishment to those people and send them back to Japan.

In 1610 similar concern about Japanese (or Chinese) pirates urges a Japanese provincial governor, or daimyo, to send a letter to the Queen of Pattani. He said because of the pirate problem Japan and Pattani had not been in touch for some years and that because of Siam’s intervention they could get in touch again and continue their trading activity.

According to these correspondence, even though one-sided detail, we can argue that Pattani was more or less important to Japan in terms of trade and security since many times Japan expressed her concerns about the pirates near Pattani.

Reports of the Chinese crews departing from Pattani to officials at Nagasaki

After Japan’s seclusion, records about trade with Pattani are kept in the form of reports of the Chinese crews who went to trade at Pattani and then sail to Nagasaki for further transactions. Upon arrival at Nagasaki they had to report their journey experience and current situation of the departed place to Nagasaki officials. There are 17 reports during 1685 and 1709. According to these reports, some remarks can be made as follows;

Impression of the Chinese crews and some information about the ruler:

1687 “Dai Ni (Pattani) is one of the most inferior countries amongst the countries of barbarians... The ruler is a hereditary Queen, no male can be the head of the country... The ruler has to be a woman. When the First Queen dies the second Queen succeeds her. The people are all naked in this hot country. It really is a barbaric country...”^{iv}

Revolt against a new Siamese ruler:

1689 “In Siam the King died last year without an heir and a senior official was in control of the government instead. Eventually he ascended the throne, and event which caused some of Siam’s vassal states to be disloyal. One of the vassal states is Pattani which is 800 *li* away from Siam by sea. To show her protest about the usurpation of the Siamese throne by this senior official, Pattani sent a punitive expedition of approximately 15,000 soldiers to Siam. It was crushed by the powerful Siamese army...”^v

Pattani sacked neighboring states:

1690 “...News of the disturbances in Siam became known to the Queen of Pattani, a vassal state of Siam, though originally it was part of Java. The Queen fitted out military vessels and with more than ten thousand soldiers attacked and sacked Ligor. Hearing of this, Siam dispatched punitive forces which was then reinforcements from Ligor to expel the Pattani army which was then forced to retreat.”^{vi}

1694(ship from Songkhla) “Our ship was fitted out in Songkhla which is under the control of Pattani in Java. Though Pattani itself is in Java, as a vassal of Siam, it sends tribute to the latter. Likewise, being under the control of Pattani Songkhla sends its tribute to Pattani...”^{vii}

2. The compilation of data

Junk trade between China-Japan-Pattani ended around 1709. After that Japanese historians and scholars from the middle until the end of Edo period had put their efforts in compiling the information of foreign countries Edo had had contacts with. Story about Pattani was introduced as well as other countries’ in gazetteers on foreign countries. Three well-known gazetteers are as follows.

Ka-I Tsushou-kou

It is a book written about geographical location, history and local products of countries from China to Europe by a scholar called Nishikawa Joken between 1694-1709. It is one of the earliest gazetteers on foreign countries which the writer who was in Nagasaki at the time of his writing witnessed or hear about the foreigners himself. He wrote about Pattani “Pattani is in the south of Cambodia. Climate and people are similar to that of Cambodia. It was once called Srivijaya. This place is far away by sea, hence ships there do not come to Japan... The Chinese also go to trade there. They load various goods and the ship is called Pattani ship... Pattani people do not send their ship to Japan. Once in a while local people became a navigator and their board on Chinese ships”.^{viii}

Gaiban-Tsusho

It is a compilation of correspondence between Japan and Korea, Ming, Netherlands, Vietnam, Siam, Champa, Pattani, Banten, Luzon and brief explanation of each country by Kondo Morishige in 1808-1819. Regarding Pattani, the compiler traced back the name of “Tani”, its location and brief history from different documents such as *Mingshi*. The last part is the three replies from Tokugawa Ieyasu to Pattani.

Tsukou-ichiran

Compiled by an official in Edo regime called Hayashi Shintoku, this document is similar to *Gaiban-Tsusho* but was released 50 years after that. It came out in 1853 according to the Shogun's order to collect information about foreign countries not long before Japan (had to) open the country. Being the latest version, *Tsuko-ichiran* provides the most detailed information about foreign countries including Pattani. An interesting point about it is that, comparing to previous version that put record about Pattani as a separate state, in *Tsuko-ichiran* records about Pattani are seen in the Siam's category.

Concluding remarks

Japanese document gives us additional information about Pattani in the pre-modern period. Not just the geographical and political details of the port city it provides, gazetteers like *Gaiban-tsusho* and *Tsuko-ichiran* reveals the perception of the people in Edo period toward this polity. In the beginning of Edo period Japan regarded Pattani as a separate polity from Siam but by the end of the era (mid 19th century), records about the country of Pattani was included in Siam's part. It is clear now to the Japanese that Pattani, including nearby states like Ligor and Songkhla, is one of the vassal states of Siam.

Since Japan closed her doors to the world, the making of gazetteers is considered one of the Edo regime's policies to get information on foreign countries as much as possible. The scholars at that time did their research by collecting various data from Ming, Qing and previous records compiled by other Japanese-not much different to what historians today do. They also added their opinion and annotation which gives more insights to the story. On the other hand, for Siam, who never says no to foreigners except for a short period in Phra Petrach's reign, there was no attempt to compile or write about foreign countries; either for political propaganda or for the promotion of knowledge about other countries. This difference is depicted in the historical records mentioned above.

- [illegible]